

Аналітичний звіт

**ЯК РОСІЯ СТИРАЄ
УКРАЇНСЬКУ
ІДЕНТИЧНІСТЬ ПІД
ВИГЛЯДОМ БОРОТЬБИ
З ЕКСТРЕМІЗМОМ**

Аналітичний звіт «Як Росія стирає українську ідентичність під виглядом боротьби з екстремізмом»

Авторка: Марія Красненко

Документаторки: Ольга Шаповал, Тетяна Личко

Літературна редакція: Юлія Шекет

Дизайн: Олена Афанасьєва

Аналітичний звіт підготовлений Центром громадянської просвіти «Альменда» в рамках проєкту “Відстоювання ідентичності: захищаючи українських дітей на окупованих територіях”. Зміст цього документу є виключною відповідальністю ГО Центр Громадянської Просвіти «Альменда» і не обов’язково відбиває позицію Civil Rights Defenders.

Центр громадянської просвіти «Альменда» (ЦГП «Альменда») – громадська організація, зареєстрована в Ялті 2011 року. До 2014 року пріоритетним напрямом діяльності організації була просвіта у сфері прав людини. У 2014 році через окупацію Криму організація вимушена була переїхати до Києва. Наразі пріоритетні напрями діяльності організації – забезпечення систематичного збору точних, своєчасних, перевірених даних щодо брутальних порушень стосовно дітей у ситуаціях збройного конфлікту.

Під час підготовки моніторингових звітів ЦГП «Альменда» керується принципами об’єктивності, достовірності та своєчасності.

Детальніше про Центр громадянської просвіти «Альменда»: <http://almenda.org>.

Контакти для зауважень і пропозицій: електронна пошта info@almenda.org.

Зміст

Вступ	5
I. Аналіз законодавства РФ у сфері протидії екстремізму	7
1.1. Основні нормативно-правові акти РФ	8
1.2. Стратегічні політичні документи РФ	10
1.3. Нормативно-правове регулювання на тимчасово окупованих територіях	13
II. Ідеологічні категорії екстремізму в РФ	17
2.1. Основні категорії ідеологічного екстремізму в РФ	18
2.2. Роль України в російській концепції екстремізму	20
2.3. «Деструктивна діяльність» і «деструктивна поведінка»	22
III. Протидія екстремізму в освітньому процесі на ТОТ	26
3.1. Визначення цільових груп в межах «протидії екстремізму» в освітній системі	27
3.2. Підходи РФ до запобігання «протидії екстремізму» в освітньому процесі	29
3.3. Аналіз практики притягнення до відповідальності	41
IV. Наслідки «протидії екстремізму» в РФ щодо дітей та молоді на ТОТ	46
4.1. Довгострокові наслідки для України	47
4.2. Міжнародно-правова кваліфікація дій РФ щодо українських дітей і молоді	48
Висновки та рекомендації	51

Список скорочень

АР Крим — Автономна республіка Крим

т. зв. СВО — так звана «спеціальна воєнна операція» — так у Російській Федерації називають повномасштабне вторгнення в Україну

ТОТ — тимчасово окупована Російською Федерацією територія України

РФ — Російська Федерація

Вступ

З 2014 року Російська Федерація не лише чинить збройну агресію, а й системно впроваджує політику ідеологічного контролю та асиміляції на тимчасово окупованих територіях України.

Російська Федерація формально позиціонує свою політику «боротьби з екстремізмом» як механізм державної безпеки та громадського порядку. Однак на практиці, як на території самої РФ, так і на ТОТ, цей інструмент використовується як засіб системного переслідування незгодних з системою, зокрема дітей. Під особливою увагою перебувають прояви української культурної, мовної, історичної та національної ідентичності.

Особливо тривожний той факт, що антиекстремістське законодавство РФ у поєднанні з новими ідеологічними програмами — зокрема оновленою Стратегією протидії екстремізму (2024) — посилює впровадження освітніх, виховних та правоохоронних практик, спрямованих на викорінення української мови, культури, символів та патріотичного виховання серед дітей. Так боротьба з «екстремізмом» стає інструментом масованої ідеологічної інтервенції, що має на меті змінити свідомість наступного покоління українців.

У цьому звіті проаналізовано, у який спосіб правова рамка РФ у протидії екстремізму застосовується щодо дітей та молоді на ТОТ, які є найбільш вразливою категорією населення. Особливу увагу приділено виявленню довгострокових наслідків для української нації, міжнародно-правовим аспектам таких дій і можливостям притягнення винних до відповідальності.

У фокусі — роль антиекстремістського законодавства у формуванні «загальноросійської ідентичності», у викоріненні української культури та в ідеологічному тиску, що маскується під заходи безпеки. Цей аналіз дозволяє зрозуміти, як репресивна нормативна база РФ стала основою для реалізації політики асиміляції, мілітаризації та знищення української ідентичності на тимчасово окупованих територіях.

Поняття «екстремізм» розглядається не лише як юридична категорія в законодавстві РФ, а й як ідеологічний конструкт, який у російському контексті, зокрема щодо тимчасово окупованих територій, часто використовується для маркування будь-яких форм спротиву, патріотизму або виявів української ідентичності.

Також аналізується поняття «деструктивна поведінка», яке в сучасній практиці РФ розширює рамки «екстремізму» до поведінки, яка не відповідає ідеологічній лінії держави, зокрема серед дітей і молоді.

Тимчасово окупованими територіями (ТОТ) називаємо території України, що перебувають під фактичним контролем РФ внаслідок збройної агресії (з 2014 року — АР Крим та місто Севастополь, окремі території Донецької та Луганської областей, з 2022 року — АР Крим та Севастополь, окремі території Донецької, Луганської, Запорізької та Херсонської областей).

Цей аналітичний матеріал — одне із перших досліджень, що розглядає роль антиекстремістського законодавства у впливі на учасників освітнього процесу на тимчасово окупованих територіях України.

У ньому окреслено спектр питань, які потребують подальшого глибокого вивчення й аналізу для оцінювання масштабів і характеру шкоди, завданої РФ Україні.

Матеріал адресований широкій цільовій аудиторії, зокрема він буде особливо корисним представникам органів державної влади, у компетенції яких — питання освіти, формування політики щодо ТОТ, а також правоохоронним і силовим структурам.

Методологія

У дослідженні основну увагу приділяємо системному використанню Російською Федерацією законодавства у сфері «протидії екстремізму» як інструменту:

- ідеологічного оброблення й асиміляції дітей на ТОТ;
- переслідування, залякування та психологічного впливу на українських дітей;
- стирання української культурної, мовної й національної ідентичності;
- формування підґрунтя для можливого притягнення РФ і виконавців до відповідальності за порушення норм міжнародного права.

Звіт включає таку інформацію: аналіз російського законодавства у сфері протидії екстремізму, зокрема визначення норм, що їх прямо чи опосередковано застосовують до дітей на ТОТ; ідеологічні категорії, визначені як екстремістські; практики переслідування за екстремізм учасників освітнього процесу на ТОТ; наслідки впливу антиекстремістської політики РФ; аналіз можливого впливу на формування нової ідентичності під примусом; міжнародно-правовий аналіз.

Використана інформація

Моніторинг проведений на підставі такої інформації:

- російських джерел, передусім органів державної влади РФ;
- відкритих джерел, зокрема окупаційних адміністрацій, на тимчасово окупованих територіях;
- публікацій у засобах масової інформації на тимчасово окупованих частинах Донецької, Луганської, Херсонської, Запорізької областей, Автономної Республіки Крим та міста Севастополь;
- інформації, оприлюдненої у соціальних мережах.

Звіт містить інформацію, зібрану станом на 15 серпня 2025 року.

Обмеження

Під час цього дослідження автори використовували лише доступні для них джерела. Для написання звіту були використані дані, знайдені в соціальній мережі «Вконтакте», а також із російських джерел. Це зумовлено тим, що більшість інформації від представників окупаційної влади опубліковано саме в цій соціальній мережі, тому тепер вона є фактично єдиним можливим джерелом доступу для отримання необхідних відомостей.

АНАЛІЗ ЗАКОНОДАВСТВА РФ У СФЕРІ ПРОТИДІЇ ЕКСТРЕМІЗМУ

У цьому розділі представлено комплексний аналіз законодавчої та стратегічної бази РФ, що визначає підходи до протидії екстремізму. Аналіз охоплює основні федеральні закони, які встановлюють правові засади і терміни; укази Президента РФ, які формують організаційні механізми реалізації політики; кримінальні та адміністративні норми, що передбачають покарання за «екстремізм»; стратегічні документи, які задають ідеологічні орієнтири, зокрема у сфері освіти, молодіжної політики та формування ідентичності. Окрему увагу приділено тому, як ці правові та стратегічні інструменти трансформуються в локальні практики на ТОТ, зокрема в освітніх закладах, і як через них чинять вплив на дітей та молодь.

1.1. Основні нормативно-правові акти РФ

Ключовим законом, який визначає правові засади протидії екстремізму у РФ, є Федеральний Закон «Про протидію екстремістській діяльності» від 25.07.2002 № 114-ФЗ¹. Саме в ньому містяться поняття «екстремістська діяльність (екстремізм)», «екстремістська організація», а також «екстремістські матеріали» та «екстремістська символіка».

Термін «екстремізм», визначений у законі, охоплює широкий перелік дій, серед яких:

- насильницька зміна основ конституційного ладу та (або) порушення територіальної цілісності Російської Федерації (серед іншого, відчуження частини території Російської Федерації);
- публічне виправдання тероризму та інша терористична діяльність;
- розпалювання соціальної, расової, національної або релігійної ворожнечі;
- пропаганда винятковості, переваги або неповноцінності людини за ознакою її соціальної, расової, національної, релігійної або мовної належності, чи ставлення до релігії;
- порушення прав, свобод і законних інтересів людини й громадянина залежно від його соціальної, расової, національної, релігійної або мовної належності чи ставлення до релігії;
- перешкоджання здійсненню громадянами їхніх виборчих прав і права на участь у референдумі або порушення таємниці голосування, пов'язані з насильством або погрозою його застосування;
- використання нацистської атрибутики чи символіки або атрибутики чи символіки, схожих з нацистською до ступеня змішування, або атрибутики чи символіки екстремістських організацій, за винятком випадків, коли таке використання має на меті формування негативного ставлення до ідеології нацизму та екстремізму і відсутні ознаки пропаганди чи виправдання нацистської або екстремістської ідеології;
- інше.

Тож під поняттям екстремістської діяльності розуміється широкий перелік суспільно небезпечних дій, спрямованих на підрив основ державного устрою, міжнаціонального чи міжрелігійного миру, а також на виправдання насильства або дискримінації. Цей перелік на практиці може тлумачитись правоохоронними органами РФ достатньо широко, про що йтиметься далі.

Крім Федерального Закону «Про протидію екстремістській діяльності» від 25.07.2002 № 114-ФЗ, опосередковано стосуються екстремізму й інші федеральні закони. Наприклад, Федеральний Закон «Про свободу совісті та релігійні об'єднання» від 19.09.1997 № 125-ФЗ, який регламентує причини та процедуру припинення діяльності релігійних організацій, які порушують закон, серед іншого, у контексті екстремізму. Він твердить, що діяльність релігійного об'єднання може бути припинена або заборонена судом, якщо встановлено, що його мотиви чи дії спрямовані на здійснення екстремістської діяльності згідно з Законом № 114-ФЗ «Про протидію екстремістській діяльності», а також виключає право на реєстрацію для організацій або осіб, які фігурували в списках екстремістів або чії активності були призупинені/заборонені за рішенням суду або в рамках Закону № 114-ФЗ.

1

<https://ivo.garant.ru/#/document/12127578/paragraph/11340:0>, аpxiv: <https://archive.ph/wip/qi0z8>

Укази Президента РФ визначили організаційну базу протидії екстремізму.

Ідеться про:

- Указ Президента РФ № 310 від 23.03.1995 «Про заходи щодо забезпечення узгодженої роботи органів державної влади у боротьбі з проявами фашизму й інших форм політичного екстремізму в Російській Федерації»², який визначає заходи для забезпечення скоординованих дій органів державної влади у боротьбі з проявами фашизму та інших форм політичного екстремізму в РФ. Саме цей документ став **правовим фундаментом** для подальшого формування російської політики протидії екстремізму і дав старт законодавчим й організаційним змінам у сфері національної безпеки.
- Указ Президента РФ № 988 від 26.07.2011 «Про міжвідомчу комісію з протидії екстремізму в Російській Федерації»³. Його метою стало забезпечення системної координації роботи федеральних і регіональних органів влади щодо реалізації державної політики протидії екстремізму. Як наслідок, документ став ключовим етапом у систематизації державного реагування на екстремістські загрози в межах правового та організаційного поля РФ.

Кримінальний кодекс РФ⁴ (КК РФ) та Кодекс РФ про адміністративні правопорушення⁵ (КоАП РФ) містять значну кількість норм, що встановлюють відповідальність за правопорушення екстремістського та терористичного характеру. Покарання варіюються від штрафів, арештів і примусових робіт до позбавлення волі. Межі застосування видів покарань — розмиті.

Наприклад, передбачена така адміністративна відповідальність, як адміністративний штраф у розмірі від 1000 до 3000 рублів (12,5–37,5 доларів США⁶) або адміністративний арешт на строк до 15 діб із конфіскацією екстремістських матеріалів та обладнання, що використовувався для їхнього виготовлення, для фізичних осіб згідно зі статтею 20.29 «Виробництво і поширення екстремістських матеріалів».

Крім того, 31 липня 2025 року президент РФ підписав закон про внесення змін до Кодексу РФ про адміністративні правопорушення, які набудуть чинності з 1 вересня 2025 року. Згідно з новими нормами:

- за пошук у мережі завідомо «екстремістських матеріалів», зокрема за допомогою VPN, передбачено штраф від 3 до 5 тисяч рублів (37,6–62,7 доларів США);
- за рекламу сервісів для обходу блокувань — штраф від 50 до 80 тисяч рублів (627,0–1003,2 доларів США).

Відповідні зміни внесено до статті 13.53 (закріплено через примітку до статті з переліком «екстремістських матеріалів») та статті 14.3 (внесено зміни у частині відповідальності за рекламу VPN) КоАП РФ⁷. Механізм практичного застосування цих норм наразі залишається невизначеним⁸. Утім, протоколи про порушення матимуть право складати співробітники поліції та Федеральної служби безпеки. Станом на кінець липня 2025 року перелік заборонених матеріалів, оприлюднений на сайті Міністерства юстиції РФ, налічує 5475 позицій — від

2 <https://base.garant.ru/10102720/>, архів: <https://archive.ph/L8kzW>

3 <https://base.garant.ru/12188334/>, архів: <https://archive.ph/PViGV>

4 <https://base.garant.ru/10108000/>, архів: <https://archive.ph/yEGim>

5 <https://base.garant.ru/12125267/>, архів: <https://archive.ph/wip/MlLeO>

6 Тут і далі курс наводиться станом на 15.08.2025 року, 1 рубль = 0,012 доларів США. Суми округлено до десятих.

7 <http://publication.pravo.gov.ru/Document/View/0001202507310012>, архів: <https://archive.ph/wip/Tu4ly>

8 <https://news.mail.ru/society/67332100/>, архів: <https://archive.ph/luLy0#selection-1227.0-1227.82>

релігійної літератури та опозиційних публікацій до науково-популярних текстів на політичну тематику⁹.

Водночас:

- ст. 280 КК РФ («Публічні заклики до здійснення екстремістської діяльності») передбачає штраф від 100 до 300 тис. рублів (1254,00–3762,0 доларів США) або примусові роботи до 5 років, або арешт на строк від 4 до 6 місяців, або позбавлення волі на строк до 5 років;
- ст. 282.1 КК РФ («Організація екстремістської спільноти») передбачає штраф у розмірі від 300 тис. до 800 тис. рублів (3762,01–10032,0 доларів США), або примусові роботи від 2 до 5 років, або обмеження волі на строк від 1 до 2 років, або позбавлення волі на строк від 6 до 20 років;
- ст. 282.2 КК РФ («Організація діяльності екстремістської організації») передбачає штраф у розмірі від 300 тис. до 800 тис. рублів (3762,0–10032,0 доларів США), або позбавлення волі на строк від 6 до 12 років, або обмеження волі на строк до 2 років, або примусові роботи до 5 років.

1.2. Стратегічні політичні документи РФ

Стратегія національної безпеки РФ¹⁰, яка закріплює національні інтереси та стратегічні національні пріоритети Росії, цілі й завдання державної політики у сфері забезпечення національної безпеки та сталого розвитку на довгострокову перспективу, **не оминає й питання екстремізму**.

Наприклад, серед тенденцій вказано те, що міжнародні терористичні та екстремістські організації прагнуть посилити пропагандистську діяльність і вербування громадян Росії, створення на території Росії законспірованих осередків, **залучення російської молоді до протиправної діяльності**. Для поширення недостовірної інформації та організації незаконних публічних акцій широко використовуються можливості глобальних інтернет-компаній.

«...досягнення цілей забезпечення державної та громадської безпеки здійснюється завдяки:

...7) реалізації державної політики, спрямованої на розв'язання таких завдань: попередження та припинення терористичної й екстремістської діяльності організацій і фізичних осіб, а також спроб вчинення актів ядерного, хімічного та біологічного тероризму;

...9) запобіганню проявам радикалізму, профілактиці екстремістських та інших протиправних дій, передусім серед неповнолітніх і молоді¹¹...».

9 <https://minjust.gov.ru/ru/extremist-materials/>, архів: <https://archive.ph/DolbM>

10 <https://ivo.garant.ru/#/document/401425792/paragraph/1:0>, архів: <https://archive.ph/wip/54ZX4>

11 Переклад з оригіналу російською мовою: «Достижение целей обеспечения государственной и общественной безопасности осуществляется путем реализации государственной политики, направленной на решение следующих задач:

7) предупреждение и пресечение террористической и экстремистской деятельности организаций и физических лиц, попыток совершения актов ядерного, химического и биологического терроризма;

9) предупреждение проявлений радикализма, профилактика экстремистских и иных преступных проявлений, прежде всего среди несовершеннолетних и молодежи».

Пріоритет у напрямі «Інформаційна безпека» додатково конкретизує:

«...в інформаційно-телекомунікаційній мережі “Інтернет” розміщуються матеріали терористичних та екстремістських організацій, заклики до масових заворушень, здійснення екстремістської діяльності, участі в масових (публічних) заходах, що проводяться з порушенням встановленого порядку, вчинення самогубства, пропагується кримінальний спосіб життя, вживання наркотичних засобів та психотропних речовин, розміщується інша протиправна інформація. Основною ціллю такого деструктивного впливу є молодь...»¹².

Основоположним документом, який визначає мету й завдання державної політики у сфері протидії екстремізму, напрям роботи з урахуванням актуальних загроз є Стратегія протидії екстремізму в РФ¹³. Цей документ було оновлено 28 грудня 2024 року та наразі не обмежено строком реалізації (попередня редакція встановлювала строк дії до 2025 року). Серед головних джерел екстремістської загрози зазначені внутрішні та зовнішні загрози, зокрема ідеї нацизму, неонацизму, радикального націоналізму, радикальних формувань з України, що нібито підтримуються зовнішніми силами, а також діяльність іноземних НУО, підтримка «кольорових революцій», «фальсифікація історії Росії» тощо. Саме Стратегія протидії екстремізму визначає терміни «русофобія», «ксенофобія», «радикалізм», «ідеологія насильства», «екстремістська ідеологія», які є підставою для заходів з протидії екстремізму (див. розділ «Ідеологічні категорії екстремізму в РФ»).

Освіта і державна молодіжна політика — основний напрям державної політики у сфері протидії екстремізму. Ця частина документа описує заходи та підходи до профілактики екстремізму через освітню систему й молодіжну політику РФ. Ідеться про:

- «видання навчально-методичних матеріалів, спрямованих зокрема на виховання культури міжнаціонального (міжетнічного) та міжконфесійного спілкування, патріотизму, громадянської відповідальності, почуття гордості за історію Росії;
- формування в дітей і молоді на всіх етапах освітнього процесу загальноросійської громадянської ідентичності;
- взаємодія суб'єктів протидії екстремізму з молодіжними громадськими об'єднаннями, спортивними федераціями та клубами, організаціями спортивних уболівальників, окремими представниками молоді та молодіжними групами для профілактики проявів екстремізму в молодіжному та спортивному середовищі;
- удосконалення заходів, спрямованих на профілактику екстремістських проявів в освітніх організаціях;
- супровід здобувачів освіти з групи ризику (зокрема з виявленими ознаками неблагополуччя в психічному та особистісному розвитку), проведення профілактичних заходів зі здобувачами освіти, які зазнали впливу екстремістської ідеології, та членами їхніх сімей, залучення до цієї роботи представників релігійних, громадських і спортивних організацій;
- проведення в закладах освіти моніторингу інформаційно-телекомунікаційних мереж, зокрема інтернету, які використовуються в освітніх цілях, для припинення поширення екстремістської ідеології та екстремістських матеріалів, зокрема таких, що містять

12 Переклад з оригіналу російською мовою: «В информационно-телекоммуникационной сети “Интернет” размещаются материалы террористических и экстремистских организаций, призывы к массовым беспорядкам, осуществлению экстремистской деятельности, участию в массовых (публичных) мероприятиях, проводимых с нарушением установленного порядка, совершению самоубийства, осуществляется пропаганда криминального образа жизни, потребления наркотических средств и психотропных веществ, размещается иная противоправная информация. Основным объектом такого деструктивного воздействия является молодежь».

13 <http://publication.pravo.gov.ru/document/0001202412280115?ysclid=m5aysfziug379203810>, архів: <https://archive.ph/wip/bFcoR>

виправдання екстремістської та терористичної діяльності або заклики до підготовки й вчинення терористичних актів;

- впровадження в освітню діяльність для патріотичного виховання підлітків і молоді єдиного курсу з історії Росії, який об'єктивно висвітлює та оцінює найважливіші події, пов'язані з формуванням і розвитком нашої країни як держави, а також розкриває зовнішні й внутрішні загрози існуванню Росії в різні історичні періоди;
- інше».

Тож дітей і молодь розглядають як одну з головних вразливих груп, що потребує «захисту» від впливу зовнішніх загроз, зокрема інтернету, іноземних організацій тощо. Україна як «недружня держава» нібито використовує екстремістські чи терористичні організації для гібридної війни проти РФ, а так звана «українська криза» використовується як інструмент «розпалювання русофобії» у світі. У межах освітнього процесу відбувається формування «загальноросійської ідентичності» та лояльності до державної політики РФ через «патріотичне» виховання, контроль інформаційного простору та супровід «ризикових» учнів. Так що поняття «екстремізм» фактично використовується як ідеологічний інструмент для впливу на свідомість дітей і молоді в Росії та на тимчасово окупованих територіях України.

Крім того, цей підхід деталізовано й конкретизовано у низці інших стратегічних документів, як-от:

- Указ Президента РФ № 358 від 17 травня 2023 року «Про Стратегію комплексної безпеки дітей в РФ на період до 2030 року»¹⁴ містить пряму згадку про екстремізм як одну з загроз для дитячого середовища. «Формування у дітей стійкого негативного ставлення до ідеології тероризму та екстремізму в різних її проявах, а також протидія міжнаціональним та міжконфесійним конфліктам серед дітей є однією з задач у сфері профілактики правопорушень, які вчиняються неповнолітніми або щодо них»;
- Указ Президента РФ № 1666 від 19.12.2012¹⁵, який закріплює Стратегію державної національної політики Російської Федерації на період до 2025 року та визначає протидію екстремістським і сепаратистським проявам як основу національної єдності. Хоча в тексті прямо не згадується тема дітей чи молоді, однак він створює загальні рамки для освіти й виховання, де імпліцитно закладається роль молодого покоління в реалізації державного напрямку щодо культури й ідентичності;
- Указ Президента РФ від 9 листопада 2022 р. № 809 «Про затвердження Основ державної політики щодо збереження та зміцнення традиційних російських духовно-моральних цінностей»¹⁶ — документ стратегічного планування у сфері забезпечення національної безпеки РФ, який визначає систему цілей, завдань та інструментів реалізації стратегічного національного пріоритету «Захист традиційних російських духовно-моральних цінностей, культури та історичної пам'яті» у частині, що стосується захисту «традиційних російських духовно-моральних цінностей». Документ, серед іншого, визначає, що «загрозу традиційним цінностям становлять діяльність екстремістських і терористичних організацій, окремих засобів масової інформації та масових комунікацій, дії Сполучених Штатів Америки та інших недружніх іноземних держав, низки транснаціональних корпорацій і іноземних некомерційних організацій, а також

14 <http://publication.pravo.gov.ru/Document/View/0001202305170008?index=1>, архів: <https://archive.ph/wip/yBokw>

15 <https://base.garant.ru/70284810/?ysclid=mesacjudy297580866>, архів: <https://archive.ph/wip/01KeT>

16 <https://www.garant.ru/products/ipo/prime/doc/405579061/?ysclid=mc2h6g517s454037960#review>,

архів: <https://archive.ph/wip/adSxK>

діяльність окремих організацій і осіб на території Росії»¹⁷. Він, серед іншого, визначає, що реалізація державної політики відбувається в сфері освіти, виховання та роботи з молоддю, а серед основних напрямів — удосконалення форм і методів виховання дітей і молоді відповідно до «стратегічних цінностей РФ».

Тож ці документи створюють подальше нормативне підґрунтя для обмеження прав і свобод, зокрема дітей, молоді, громадських ініціатив і медіа під виглядом «боротьби з екстремізмом».

1.3. Нормативно-правове регулювання на тимчасово окупованих територіях

Політика РФ щодо протидії екстремізму на тимчасово окупованих територіях реалізується в чітко вибудованій вертикалі: від загальноросійських стратегічних документів до локальних планів у школах і дитсадках. Освіта є наскрізною ціллю такого впливу, що послідовно простежується через ухвалені нормативно-правові акти.

На ТОТ Донецької області впроваджено «План заходів із профілактики та боротьби з проявами екстремізму й тероризму в державних освітніх організаціях Донецької Народної Республіки на 2024–2025 навчальний рік»¹⁸.

Документ, згідно з описовою частиною, ухвалений на виконання постанов Уряду РФ від серпня 2019 року № 1006 «Про затвердження вимог до терористичної захищеності об'єктів (територій) Міністерства просвітництва РФ та об'єктів (територій), що належать до сфери діяльності Міністерства просвітництва РФ, та форми паспорта безпеки цих об'єктів (територій)», Комплексного плану протидії ідеології тероризму в Російській Федерації на 2024–2028 роки, затвердженого Президентом Російської Федерації від 30.12.2023 Пр-2610, **«для формування у дітей та молоді громадянської позиції, стійкого неприйняття ідей екстремістської та терористичної спрямованості, профілактики та припинення проявів екстремізму і тероризму»** в освітніх організаціях так званої «Донецької Народної Республіки», тобто в окремих районах Донецької області, окупованих Російською Федерацією до 2022 року.

Крім того, у так званій ДНР було затверджено «Комплексний план протидії ідеології тероризму в Російській Федерації на 2024–2028 роки в Донецькій Народній Республіці на 2024 рік»¹⁹. Значна частина заходів реалізується в межах освітньої системи, зокрема передбачено «формування у здобувачів освіти антитерористичного світогляду та стійкості до пропаганди терористичних організацій і рухів, що популяризують масові вбивства, за допомогою розроблення й упровадження навчальних, методичних, інформаційно-роз'яснювальних та просвітницьких матеріалів для використання в освітньому процесі та виховній роботі в навчальних закладах, розташованих на територіях, які раніше перебували під контролем «київського режиму». Крім того, «для усунення причин і умов, що сприяють залученню насе-

17 Переклад з оригіналу російською мовою: «Угрозу традиционным ценностям представляют деятельность экстремистских и террористических организаций, отдельных средств массовой информации и массовых коммуникаций, действия Соединенных Штатов Америки и других недружественных иностранных государств, ряда транснациональных корпораций и иностранных некоммерческих организаций, а также деятельность некоторых организаций и лиц на территории России».

18 <https://surl.li/zqiwbj>, архів: <https://archive.ph/vNV7a>

19 <https://surl.li/rcqtws>, архів: <https://archive.ph/f98pw>

лення до терористичної діяльності», було передбачено «регулярне проведення моніторингу психологічного клімату в освітніх установах та аналіз динаміки проявів насильства серед неповнолітніх, за результатами яких вживатимуться заходи для підвищення якості виховної та профілактичної роботи. У межах адресної профілактики було заплановано проведення роз'яснювальних заходів для запобігання залученню до терористичної діяльності іноземних громадян, які прибули до РФ для навчання — із залученням представників громадських і релігійних організацій, психологів, студентського самоврядування. Заходи реалізуються і в наступний період, попри відсутність офіційно опублікованого плану»²⁰.

7.	Организовывать разработку и внедрение учебных, методических, информационно-разъяснительных и просветительских материалов для использования в образовательном процессе и воспитательной работе с обучающимися образовательных организаций, расположенных на территориях, ранее находившихся под контролем киевского режима.	В течение учебного года
8.	Обеспечить изучение библиотечных фондов на предмет выявления и изъятия изданий, содержащих информацию террористического, экстремистского и деструктивного характера, в том числе фальсифицирующую историю России на всех этапах ее становления и развития и дискредитирующую ее политику.	1 раз в полугодие
9.	Проводить работу по привлечению детей и молодежи к деятельности общественных организаций, волонтерских военно-патриотических молодежных и детских объединений, нацеленной на формирование антитеррористического мировоззрения, привитие традиционных российских духовно-нравственных ценностей, а также организовывать методическое сопровождение этой деятельности.	Постоянно
10.	Обеспечивать максимальный охват позитивной повесткой обучающихся общеобразовательных организаций в каникулярное и свободное от учебы время с задействованием структур самоуправления, волонтерских и патриотических движений, а также служб примирения (медиации) по разрешению конфликтных ситуаций.	Постоянно

Подібні регіональні документи затверджені також на ТОТ АР Крим та міста Севастополь.

- Перелік заходів щодо виконання у 2025 році Комплексного плану протидії ідеології тероризму в Російській Федерації на 2024–2028 роки на території Республіки Крим²¹.

11	Проведение серии семинаров-совещаний с заместителями руководителей образовательных организаций, расположенных на территории Республики Крым по вопросам противодействия идеологии экстремизма в молодежной среде	Государственный комитет молодежной политики Республики Крым	Формирование у молодежи антитеррористического мировоззрения	В течение 2025 года	За счет средств, выделяемых на основные виды деятельности
----	--	---	---	---------------------	---

Во исполнение подпункта 1.3.1 пункта 1.3 Комплексного плана					
21	Проведение лекций с лидерами общественного мнения с привлечением представителей правоохранительных органов, религиозных, общественных и спортивных организаций по теме «Антитеррористическая безопасность и профилактика экстремизма», направленных на разъяснение преступной сущности террористических, украинских националистических и неонацистских организаций	Министерство спорта Республики Крым	Противодействие пропагандистскому воздействию на население	В течение 2025 года	За счет средств, выделяемых на основные виды деятельности

²⁰ <https://atk.glavdnr.ru/zasedaniya-antiterroristicheskoy-komissii-v-doneczkoj-narodnoj-respublike-v-pervom-kvartale-2025-goda/>, архів: <https://archive.ph/wip/eCnLE>

²¹ <https://rk.gov.ru/documents/e09d86e1-18f2-459c-8507-8dc7ea42ab44>, архів: <https://archive.ph/Pzjzp>

- Перелік заходів з реалізації «Комплексного плану протидії ідеології тероризму в Російській Федерації на 2024–2028 роки» на території міста Севастополя на 2024 рік²².
- План заходів з реалізації у Республіці Крим у 2022–2025 роках Стратегії протидії екстремізму у Російській Федерації на період до 2025 року²³.

12.	Проведение предупредительно-профилактической работы по отслеживанию и принятию мер к ликвидации экстремистско-националистических и экстремистско-террористических сайтов в Интернете, активно пропагандирующих идеологию экстремизма, национализма и терроризма, содержащих призывы к совершению преступлений экстремистской и террористической направленности против людей другой национальности или вероисповедания, иностранных граждан, а также подробные инструкции по изготовлению взрывчатых устройств, совершению террористических актов.	Министерство внутренних дел по Республике Крым	ежегодно 2022-2025 гг.
13.	Выявление и пресечение фактов распространения материалов экстремистского характера в электронных средствах массовой информации, печатной, аудио-, и видеопродукции, а также в сети Интернет	Министерство внутренних дел по Республике Крым Управление Федеральной службы безопасности по Республике Крым и г. Севастополю	ежегодно 2022-2025 гг.

- План заходів щодо протидії ідеології тероризму та екстремізму на 2024–2025 навчальний рік²⁴ (затверджено «Міносвіти Криму»).

Основні інструменти, визначені в документах, — це шкільні зустрічі, тематичні заняття, культурно-просвітницькі події, спрямовані на формування «неприйняття екстремістських ідей», виховання «правильних» морально-ціннісних орієнтирів, забезпечення контролю над інформаційним простором для неповнолітніх.

Такі документи затверджені також на ТОТ Луганській області.

- Наказ МОН ЛНР від 10.02.2025 № 124-од «Про затвердження переліку заходів Міністерства освіти і науки Луганської Народної Республіки на 2025 рік щодо реалізації плану протидії ідеології тероризму в Луганській Народній Республіці на 2024–2028 роки»²⁵.

Місцеві освітні установи зобов'язані розробляти власні локальні плани відповідно до вищезазначених стратегій та планів заходів на місцевому рівні.

- Наприклад, у Державній бюджетній освітній установі «Школа № 48 міського округу Горлівка»²⁶ (ТОТ Донецької області) затверджено План заходів на 2025 рік з реалізації Комплексного плану протидії ідеології тероризму. У документі йдеться про:
 - адресні індивідуальні профілактичні заходи;
 - інформаційно-пропагандистську роботу з учнями;
 - спостереження за «ризиковими» дітьми.

22 https://sev.gov.ru/files/iblock/1b8/40q6femshv9bx13dukanj8xodf5oxou8/Perechen-meropriyatiy_dlya_Profilakticheskie-meropriyatiya_.pdf, архів: <https://archive.ph/wip/OgXwg>

23 <https://rk.gov.ru/documents/e3212c91-8352-41c8-8ca8-9ad56db4a655>, архів: <https://archive.ph/wip/KFQ0h>

24 https://www.krympatriotcentr.ru/wp-content/uploads/2024/10/order_ideology.pdf, архів: <https://archive.ph/wip/O5s7w>

25 https://edu.lpr-reg.ru/profilaktika_terrorizma_i_ekstremizma.html, архів: <https://archive.ph/5JoPP>

26 https://sh48-gorlovka-r897.gosweb.gosuslugi.ru/netcat_files/30/41/Terrorizm_Kompleksnyy_plan.pdf, архів: <https://archive.ph/wip/qhTZl>

2.Адресные профилактические мероприятия					
2.1	Проведение индивидуальной работы с членами семей лиц, причастных к террористической деятельности (действующих, осужденных, нейтрализованных), обратившихся в органы службы занятости, в целях адаптации на рынке труда, посредством оказания государственных услуг по организации профессиональной ориентации граждан в целях выбора сферы деятельности (профессии), трудоустройства, профессионального обучения и получения дополнительного профессионального образования, психологической	Педагог-психолог Понасенкова Е.А. ГБОУ «ШКОЛА № 48 Г.О. ГОРЛОВКА»	Социализация в российском обществе данной категории лиц. Формирование позитивных связей со сверстниками, способствующих принятию традиционных российских духовно-нравственных ценностей	Апрель - Октябрь	За счет средств, выделяемых на основные виды деятельности

- У Муніципальному бюджетному загальноосвітньому закладі «Братський навчально-виховний комплекс» (ТОТ АР Крим) затверджено План заходів на виконання Комплексного плану протидії ідеології тероризму на 2024–2028 роки²⁷. У документі акцент зроблено на співпрацю з правоохоронними органами, виховання «громадянської відповідальності» та посилення безпеки в освітньому просторі.

1.9.	Обеспечение изучения библиотечных фондов на предмет выявления и изъятия изданий, содержащих информацию террористического, экстремистского и деструктивного характера, в том числе фальсифицирующую историю России на всех этапах ее становления и развития и дискредитирующую ее политику	Ежегодно	Педагог-библиотекарь Кириченко Н.Н.
2.10.	Направление в аппарат Антитеррористической комиссии в Республике Крым списков лиц, подпавших под воздействие идеологии терроризма, вынесенных на рассмотрение Межведомственных рабочих групп по адресно – профилактической работе и результатов проведенной работы	Ежегодно	Заместитель директора Мельничук Н.Н.

Тож Росія веде інтеграцію системи освіти на ТОТ України у загальнодержавну політику «боротьби з екстремізмом», впроваджуючи вертикальність своїх рішень.

ІДЕОЛОГІЧНІ КАТЕГОРІЇ ЕКСТРЕМІЗМУ В РФ

Концепція «екстремізму» в офіційній політиці Російської Федерації останніх років зазнала глибокої трансформації: від загальних підходів до боротьби з насильницькими формами радикалізму — до розширеного, ідеологічно забарвленого трактування, що включає політичні, культурні та навіть історичні наративи, які суперечать державній лінії Кремля.

Це дозволяє РФ юридично прирівнювати широкий спектр опозиційних або альтернативних думок до форм екстремізму, застосовуючи відповідні інструменти державного контролю та інформаційного тиску (див. розділ 3).

2.1. Основні категорії ідеологічного екстремізму в РФ

Екстремізм в РФ — це не лише реальні загрози насильства чи тероризму, а й опозиція до ідеологічної політики РФ. Стратегія протидії екстремізму в РФ визначає низку ідеологічних категорій, які у внутрішньому дискурсі прирівнюються до екстремістських проявів. Серед них:

- **«радикалізм»** — «прихильність до ідеології насилля, яка характеризується прагненням до рішучої і кардинальної зміни основ конституційного устрою РФ, порушення єдності й територіальної цілісності РФ». Радикалізм для РФ безпосередньо пов'язаний з «екстремістськими, неонацистськими ідеями», особливо в інформаційному просторі і зокрема як спрямований вплив із-за кордону — для дестабілізації РФ;
- **«радикальний націоналізм»** — «ідеологія або політична позиція, що ставить націю в центр соціального, політичного та культурного життя, але в екстремальних формах, які заперечують права інших націй або етнічних груп, підбурюють до ненависті, дискримінації чи насильства, відстоюють перевагу однієї нації над іншими, часто межують або перетинаються з неонацизмом чи фашизмом». Він часто ототожнюється з неонацизмом, збройними націоналістичними формуваннями (згадується в контексті України), спробами зруйнувати «єдність багатонаціонального народу Росії»;
- **«неонацизм»** — «сучасна форма нацизму, яка базується не стільки на послідовному вивченні історії, скільки на вибіркового використанні історичних фрагментів, символів та міфів. Ця ідеологія формує викривлене уявлення про минуле й використовує його для конструювання нової системи світогляду»;
- **«ксенофобія»** — «прояв ненависті, неприязні або нетерпимості щодо окремих соціальних груп і груп людей, а також стосовно окремих представників»;
- **«русофобія»** — «неприязне, упереджене, вороже ставлення до громадян РФ, російської мови та культури, традицій і історії РФ, що виявляється зокрема через агресивні настрої й дії політичних сил та окремих їхніх представників, а також дискримінаційні заходи з боку влади недружніх держав щодо РФ». Термін був офіційно введений лише в 2024 році та позиціонується поруч із такими загрозами, як ідеї «неонацизму» та «радикального націоналізму» (особливо з території України), які також використовуються для гібридної дестабілізації РФ;
- **«пропаганда насильства і ненависті»** — «складова екстремістської ідеології, що виправдовує застосування насильства або суспільне розпалювання ненависті, особливо за допомогою закликів до насильства через медіаканали».

Крім того, класифікувати як явище в межах «екстремізму» можна «спроби фальсифікації історії», якими вважають «масштабне спотворення історичних фактів, спрямоване на применшення ролі СРСР у Другій світовій війні», «переписування історичних подій із метою підірвати позитивний образ Росії», а також «використання історії як інструменту гібридних атак проти держави». У політичних документах це часто визначається як зовнішня загроза, що включає «свідому політичну маніпуляцію пам'яттю та фактами історії».

РФ свідомо зміщує акцент на ідеологічний аспект екстремізму. Причина — складність об'єктивної оцінки, можливість превентивних дій, а також легалізація репресивних дій проти тих, хто виходить за межі системи або виступає (чи може виступати) загрозою для системи РФ. Це відкриває можливість трактування будь-якої критики державної по-

літики або альтернативного погляду як загрози для національної безпеки, що **є типовим для авторитарних режимів**.

На рівні методичних рекомендацій і матеріалів для педагогів прояви та види екстремізму, що підвищують ризик терористичних дій, конкретизуються. До напрямів політичного екстремізму відносять:

- **ультраліві ідеології**, що пропагують ідеї класової боротьби та закликають до революції;
- **рухи**, які делегітимізують сучасну Російську Федерацію та визнають чинним законодавство і політичний устрій Радянського Союзу;
- **радикальний анархізм**, що закликає до знищення органів влади;
- **ультраправі ідеології**, які поширюють ідеї расизму та ксенофобії;
- **ідеології «майданів» та кольорових революцій**, що закликають до масових заворушень з метою дестабілізації ситуації та захоплення влади.

«Під політичним екстремізмом зазвичай розуміють пропаганду насильницьких або агресивних і (або) заснованих на залякуванні та страху способів впливу на діяльність органів влади, аж до незаконної зміни форм політичного устрою суспільства. У крайніх формах політичний екстремізм трансформується в політичний терор, прикладами якого є як трагедії масштабу Бесланської або підриви драматичного театру в Маріуполі, так і поодинокі терористичні акти, як-от дії анархіста М. Жлобіцького 31.10.2018 року в Архангельську»²⁸.

Ідеологічні пояснення явища екстремізму активно впроваджуються через різні форми, а саме:

- законодавство РФ (зокрема оновлену Стратегію протидії екстремізму),
- систему освіти (тематичні уроки, «Розмови про важливе», курси «Основи безпеки і патріотизму»),
- інформаційно-просвітницькі кампанії (телебачення, кіно, друковані та онлайн-медіа),
- адміністративні й кримінальні переслідування.

Тож концепт «екстремізму» в РФ є гнучким інструментом державної ідеології, який дозволяє владі формувати зручні для себе межі допустимого та обґрунтовувати репресії під приводом «захисту безпеки».

28 Переклад з оригіналу російською мовою: «Под политическим экстремизмом принято понимать пропаганду насильственных или агрессивных и (или) основанных на устрашении и запугивании способов влияния на деятельность органов власти, вплоть до незаконного изменения форм политического устройства общества. Политический экстремизм в своих крайних формах трансформируется в политический террор, примерами которого являются как трагедии масштаба Бесланской или подрыва драмтеатра в Мариуполе, так и одиночные террористические акции типа действий анархиста М. Жлобичского 31.10.2018 г. в Архангельске». https://edu.lpr-reg.ru/profilaktika_terrorizma_i_ekstremizma.html, архів: <https://archive.ph/wip/5JoPP>

2.2. Роль України в російській концепції екстремізму

Україна виступає центральним джерелом екстремістських загроз у російських стратегічних документах, зокрема у Стратегії протидії екстремізму РФ. Цей підхід також відображається у низці інформаційно-освітніх кампаній, зокрема в курсі «Профілактика ідеології неонацизму серед дітей та молоді» на сайті товариства «Знання». Цей аналітичний звіт наводить лише основні тези, які поширені в РФ щодо України та пов'язані з протидією РФ екстремістської діяльності.

Україна — «джерело радикального націоналізму»

Стратегія протидії екстремізму в РФ визначає Україну як джерело радикального націоналізму:

«...широке поширення ідей неонацизму та посилення радикальних націоналістичних збройних формувань (зокрема в Україні) створює реальні екстремістські загрози...».

Так Україну пов'язують з екстремістськими ідеями, що, за офіційною версією РФ, становлять загрозу безпеці Росії.

Україна — «осередок неонацизму»

У Стратегії протидії екстремізму в РФ також зазначається, що «неонацизм і радикальний націоналізм, зокрема на території України, є одними з найсерйозніших екстремістських загроз». Вказується на «необхідність перешкоджати проникненню неонацистських елементів на російську територію».

Матеріали курсу товариства «Знання» доповнюють цю позицію, описуючи ідеологічну основу українського неонацизму як «поєднання історичного ревизионізму, етнічного націоналізму, расової нетерпимості та русофобії». Зокрема підкреслюється «міфологізація, героїзація історичних постатей, пов'язаних із нацизмом, а також формування тоталітарної ідеології, що пропагує жорсткий контроль над суспільством і придушення інакодумства». Зазначається, що «етнічні українці мають особливі права, як порівняти з іншими національними групами. У зв'язку з цим проводиться курс на побудову “Великої України” та збереження “чистоти” української нації»²⁹.

«Не варто забувати порівняно нещодавню історію, коли кісткою державного перевороту, що розпочинався на Майдані в Україні, були активісти фанатського руху “Ультрас”. Серйозною загрозою сучасності є те, що нині часто називають ліберальним нацизмом.

29 Переклад з оригіналу російською мовою: «Идеологическая основа украинского неонацизма сочетает в себе элементы исторического ревизионизма, этнического национализма, расовой нетерпимости и русофобии. Она строится вокруг мифов о чистоте украинской нации, необходимости борьбы с внешними и внутренними врагами, а также открытого противостояния всему русскому миру. Остановимся поподробнее. Исторический ревизионизм включает в себя переписывание исторических событий, героизацию фигур, связанных с нацизмом, а также конструирование украинской национальной мифологии. Следует отметить, что идеология современного украинского неонацизма носит тоталитарный характер, проповедуя жесткий контроль над обществом, подавление инакомыслия и насилие как средство достижения политических и социальных целей. Этнический национализм. Ключевая идея состоит в том, что этнические украинцы имеют особые права по сравнению с другими национальными группами. В связи с этим проводится линия на построение Великой Украины и сохранение чистоты украинской нации». Цитата з курсу товариства «Знання» «Профілактика ідеології неонацизму серед дітей та молоді»: <https://akademiya.znaniurussia.ru/course/profilaktika-ideologii-neonacizma-sredi-detej-i-molodezhi/?ysclid=m43yr90etz554769849>, архів: <https://archive.ph/iUV40>

Коли західні демократії розробляли концепцію лібералізму з гарними переліками природних і громадянських прав та свобод людини, вони думали зовсім не про загальну рівність і мир у всьому світі³⁰.

Україна — приклад «штучно створеної антиросійської державності», що загрожує «руському міру»

Хоча Стратегія протидії екстремізму в РФ не використовує формулювання «штучно створена антиросійська держава», вона описує «українську кризу» як інструмент, який недружні держави застосовують для ведення гібридних війн проти Росії та розпалювання агресивних русофобських настроїв у світі. Це підтверджує офіційний наратив РФ про антиросійську природу української державності³¹.

Україна — «одна з держав, де відбувається впровадження фальсифікованих історичних наративів»

Стратегія протидії екстремізму в РФ відносить до зовнішніх загроз «активне впровадження фальсифікованих історичних наративів», зокрема «перегляд ролі Росії в світовій історії». Значна частина таких загроз, за версією РФ, походить з території України, що дає підстави пов'язувати українське інформаційне поле з «історичною інформаційною війною». Російські медіа одразу подали Стратегію як інструмент протидії «фальсифікаціям історії», що посилює державний наратив про Україну як джерело «історичної інформаційної війни»³².

Матеріали курсу товариства «Знання» стверджують, що міфологічні конструкції націоналістичної пропаганди в Україні можна «умовно поділити на три великі групи, об'єднані ідеологічною доктриною тотального заперечення будь-якої позитивної взаємодії між сучасним розвитком України та Росії». Окрім того, курс твердить, що «серед націоналістичних міфів особливе місце займає міфологізований Голодомор, який використовується як один із ключових пропагандистських інструментів»³³.

В Україні «русофобія поступово еволюціонувала з підтримуваної суспільством практики у складову державної політики»

Відповідно до Стратегії протидії екстремізму в РФ, русофобія в Україні «трансформувалась із суспільної практики у складову офіційної державної політики». Як стверджують автори, це «реалізується через законодавчі та культурні ініціативи, спрямовані на виключення Росії з української ідентичності та інформаційного простору».

30 Переклад з оригіналу російською мовою: «Не стоит забывать относительно недавнюю историю, когда костяком начинающегося на Майдане государственного переворота на Украине были активисты фанатского движения Ультрас. Серьезной угрозой современности является то, что сейчас часто именуется либеральным нацизмом. Когда западные демократии разрабатывали концепцию либерализма с красивыми перечнями естественных и гражданских прав и свобод человека, они думали отнюдь не о всеобщем равенстве и мире во всем мире.» Цитата з курсу товариства «Знання» «Профілактика ідеології неонацизму серед дітей та молоді»: <https://akademiya.znaniarussia.ru/course/profilaktika-ideologii-neonacizma-sredi-detej-i-molodezhi/?ysclid=m43yr90etz554769849>, архів: <https://archive.ph/iUV40>

31 Переклад з оригіналу російською мовою: «Украинский кризис используется недружественными государствами для развязывания гибридных войн против Российской Федерации и разжигания агрессивных русофобских настроений в мире».

32 <https://smotrim.ru/article/4291217?ysclid=mefqk08ie834180063>, архів: <https://archive.ph/wip/C72rn>; <https://1prime.ru/20241228/strategiya-853941749.html?ysclid=mefr5qrbz317707885>, архів: <https://archive.ph/wip/179eV>; <https://ria.ru/20241228/falsifikaytsiya-1991927417.html>, архів: <https://archive.ph/wip/3B07B>

33 Переклад з оригіналу російською мовою: «К третьей группе националистических мифов следует отнести предвзятые трактовки недавних событий истории XX столетия, связанных с ключевыми пропагандистскими клише современного украинского государства. В данном ракурсе приоритетный характер приобретает мифологизированный голодомор...» <https://akademiya.znaniarussia.ru/course/profilaktika-ideologii-neonacizma-sredi-detej-i-molodezhi/?ysclid=m43yr90etz554769849>, архів: <https://archive.ph/iUV40>

Згідно з матеріалами курсу товариства «Знаніє», визнані в РФ як екстремістські організації Українська національна асамблея, Українська народна самооборона, УНА-УНСО — демонструють, що «український націоналізм, спочатку маргінальний, після Помаранчевої революції значно поширився»³⁴.

Президентство Володимира Зеленського, починаючи з 2019 року, характеризують «загостренням цих процесів»:

«Наприкінці 2020 року одним із підсумків його діяльності російські та українські політологи назвали перетворення президента України, який обіцяв виборцям мир, на яскравого націоналіста, який підтримує будь-які законодавчі ініціативи, спрямовані проти росіян, російської культури, російської мови та всього русского міру»³⁵.

Тож у російській концепції екстремізму Україна відіграє роль ключового джерела загроз, пов'язаних із «радикальним націоналізмом, неонацизмом, фальсифікацією історії та русофобією». Російська офіційна риторика послідовно формує образ України як держави з антиросійською ідеологією, яка, за російською версією, загрожує безпеці Росії через гібридні війни, поширення екстремістських ідеологій і контроль над інформаційним простором. Водночас русофобія в Україні в російських документах подається не лише як суспільне явище, а як інституційна складова державної політики, що активно впроваджується через законодавчі та культурні ініціативи.

2.3. «Деструктивна діяльність» і «деструктивна поведінка»

У контексті протидії екстремізму в РФ часто вживаються терміни «деструктивна діяльність», «деструктивний вплив», «деструктивні рухи», «деструктивна поведінка», як в офіційних документах (зокрема у планах діяльності), так і в інформаційно-просвітницьких кампаніях.

Стратегія протидії екстремізму в РФ містить визначення деструктивної діяльності та деструктивного впливу як дій іноземних і контрольованих ними організацій, які «під прикриттям культурних та гуманітарних проєктів здійснюють підбурення протестної активності в Росії, застосовують інформаційно-психологічний вплив та використовують масові протести для дестабілізації ситуації всередині РФ».

34 Переклад з оригіналу російською мовою: «Признанная в России экстремистской украинская национальная ассамблея, украинская народная самооборона, УНА УНСО. Первоначально украинский национализм был маргинальным явлением, однако с каждым всплеском политической нестабильности получал все большее распространение, особенно после Оранжевой революции». Цитата з курсу товариства «Знаніє» «Профілактика ідеології неонацизму серед дітей та молоді»: <https://akademiya.znaniyru.com/course/profilaktika-ideologii-neonacizma-sredi-detej-i-molodezhi/?ysclid=m43yr90etz554769849>, архів: <https://archive.ph/iUV40>

35 Переклад з оригіналу російською мовою: «Президентство Владимира Зеленского, начиная с 2019 года, ознаменовалось еще большим усугублением ситуации. В нацификации Украины он зашел значительно дальше всех своих предшественников. В конце 2020 года одним из итогов его деятельности российские и украинские политологи назвали превращение президента Украины, обещавшего избирателям мир, яркого националиста, поддерживающего любые законодательные инициативы, направленные против русских, русской культуры, русского языка и всего русского мира. Именно Зеленский писал закон об образовании, который фактически запретил использование русского языка в общеобразовательных школах и обязал людей изучать русский язык в определенных границах». Цитата з курсу товариства «Знаніє» «Профілактика ідеології неонацизму серед дітей та молоді»: <https://surl.it/mpjohg>, архів: <https://archive.ph/iUV40>

«Задля дестабілізації суспільно-політичної та соціально-економічної ситуації в РФ спеціальні служби й організації іноземних держав наращують деструктивний інформаційно-психологічний вплив на населення Росії, передусім на молодь»³⁶.

«Значний негативний вплив на ситуацію в країні чинить деструктивна діяльність іноземних і міжнародних неурядових організацій... здійснювана під прикриттям гуманітарних, освітніх, культурних і релігійних проєктів, включно з інспіруванням протестної активності населення...»³⁷.

Ці положення слугують підґрунтям для легітимації політично-пропагандистської логіки Москви щодо посилення внутрішнього контролю та безпекових заходів.

Крім того, у РФ вважається, що фахівці з профілактики у молодіжному середовищі регулярно стикаються з широким спектром загроз, що впливають на молодь через деструктивний ідеологічний вплив, який загострився в умовах проведення т. зв. СВО. Серед основних загроз вони виділяють «деструктивний вплив терористичних, екстремістських та неонацистських організацій, для яких мережа «Інтернет» є полем діяльності з залучення молоді до терористичної та екстремістської деструктивної діяльності».

Серед терористичних організацій, що вважаються найбільш небезпечними для сучасної молоді Росії, виділяють «Колумбайн», «Маніяки. Культ вбивства (М.К.У.)», релігійно-фундаменталістські організації «Партія ісламського визволення» (Хізбут-Тахрір аль-Ісламі), «Ісламська держава Іраку та Леванту», а також легіон «Свобода Росії», батальйон «АЗОВ». Визначається, що окрему загрозу становить «деструктивна ідеологічна діяльність щодо молоді Росії з боку іноземних агентів та небажаних організацій». Наприклад, «Феміністський антивоєнний спротив», активісти якого беруть участь у диверсійних акціях, збирають пожертви на потреби ЗСУ, а також передають інформацію про пересування військ РФ на користь української розвідки»³⁸.

У РФ затверджено Перелік громадських об'єднань і релігійних організацій, щодо яких судом ухвалено рішення, що набрало законної сили, про ліквідацію або заборону діяльності на підставах, передбачених Федеральним законом від 25.07.2002 № 114-ФЗ «Про протидію екстремістській діяльності»³⁹. Саме організації, включені до цього переліку, «вчиняють деструктивний вплив».

Термін **«деструктивна поведінка»** у Стратегії протидії екстремізму РФ не визначається окремо, проте його можна розглядати як «сукупність дій і практик, спрямованих на підірив стабільності, порушення законності, насильницькі акти, розпалювання конфліктів та екстремізм». В інших документах, зокрема у методологічних напрацюваннях, надаються різні конструкти терміна.

Згідно з Методичними рекомендаціями щодо впровадження у практику освітніх закладів сучасних розроблень у сфері виховання підлітків та молоді (на основі напрацювань російських учених)⁴⁰, «деструктивна поведінка — це стійка поведінка психічно здорової особи або гру-

36 Переклад з оригіналу російською мовою: «В целях дестабилизации общественно-политической и социально-экономической обстановки в РФ специальные службы и организации иностранных государств наращивают деструктивное информационно-психологическое воздействие на население России, прежде всего на молодежь», п. 29.

37 Переклад з оригіналу російською мовою: «Значительное негативное влияние на ситуацию в стране оказывает деструктивная деятельность иностранных и международных неправительственных организаций, а также подконтрольных им российских объединений, в том числе осуществляемая под видом реализации гуманитарных, образовательных, культурных и религиозных проектов и направленная на инспирирование протестной активности населения с использованием социально-экономического, экологического и других факторов», п. 30.

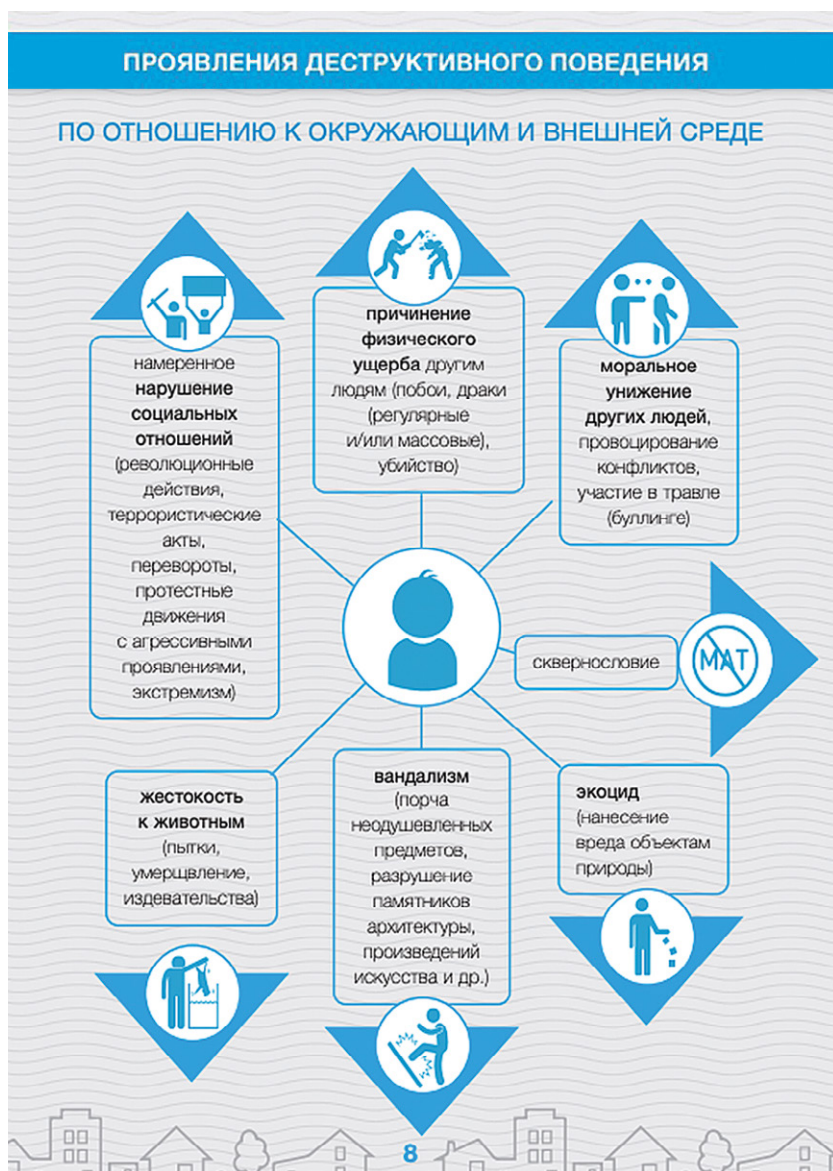
38 https://www.kubsu.ru/sites/default/files/insert/page/metodicheskie_rekomendacii_po_organizacii_individualnoy_profilakticheskoy.pdf, архів: archive.ph/wip/9hmRK

39 <https://minjust.gov.ru/ru/documents/7822/>, архів: <https://archive.ph/U2C11>

40 https://fioco.ru/about_ac, архів: <https://archive.ph/wip/QAHDM>

пи осіб, що відхиляється від найбільш значущих у конкретному суспільстві соціальних норм і завдає реальної шкоди самій особі, її найближчому оточенню та суспільству загалом. Її можна розділити на дві основні категорії: *делінквентна поведінка (протиправна)* та поведінка, що відхиляється: вона не підпадає під категорію протиправної».

В інформаційних матеріалах для батьків⁴¹ зазначається, що «прояви деструктивної поведінки у неповнолітнього можуть становити підвищену небезпеку як для нього самого, так і для його близьких, оточення та суспільства загалом. Ігнорування або несвоєчасне виявлення дорослими ознак деструктивної поведінки у дитини часто призводить до заподіяння нею фізичної шкоди собі чи оточенню, суїцидальних вчинків, розвитку залежностей (наркоманія, алкоголізм та інші)». Відзначається, що за окремі деструктивні дії неповнолітніх законодавством Російської Федерації передбачена адміністративна або кримінальна відповідальність.

На малюнку – “Алгоритм дій для батьків, які навчаються з раннього виявлення та реагування на деструктивну поведінку неповнолітніх, що виявляється під впливом інформації негативного характеру, що поширюється в інтернеті.” Джерело – https://www.cism-ms.ru/upload/doc/metodicheskie-rekomendacii-dlya-roditelei_obuchayuchikhsya.pdf, архів: <https://archive.ph/wip/fxhu8>

41 https://www.cism-ms.ru/upload/doc/metodicheskie-rekomendacii-dlya-roditelei_obuchayuchikhsya.pdf, архів: <https://archive.ph/wip/fxhu8>

Важливо відзначити, що **деструктивна поведінка в РФ розглядається не лише як поодинокі дії, а й як «системний вплив, що реалізується через організовані групи або мережі, часто під впливом зовнішніх чинників»**. Це дозволяє офіційним органам РФ вважати будь-які прояви протесту, критики або альтернативних поглядів потенційно деструктивними, що має значний вплив на формування політики безпеки та превентивних заходів.

Згідно з рекомендаціями для педагогічних і керівних працівників закладів загальної середньої освіти щодо особливостей виявлення та профілактики деструктивної поведінки здобувачів освіти, схильних до впливу терористичної та іншої радикальної ідеології⁴², **ключовими особливостями деструктивної поведінки визначаються:**

- деструктивна ідеологія, яка ґрунтується на невизначеності «пошуку себе» підлітками (і багатьма молодими людьми), які, шукаючи відповідь на питання «Хто я?», часто потрапляють під вплив «негативної ідентичності»;
- проявлення як в умовах «ціннісного (ідеологічного) вакууму», так і в ситуації надмірного «тиску» та нав'язування певних цінностей (у вигляді «негативістської реакції»);
- до групи ризику прояву деструктивної поведінки та вчинення терористичних дій належать ті соціальні спільноти, де поширене придушення особистості та культивується той чи інший вид насильства;
- тероризм часто виникає там, де втрачені системи соціалізації, засновані на фундаментальних, традиційних цінностях вищого порядку.

Водночас зазначається, що деструктивна поведінка й терористичні дії у молодіжному середовищі виникають через поєднання соціально-економічних проблем, впливу радикальної ідеології, культурно-релігійних конфліктів, недостатнього контролю за доступом до інформації та залучення до екстремістських або насильницьких спільнот.

Під поняття «деструктивна поведінка» у РФ може підпадати широкий спектр дій — від участі в окремих субкультурах до членства у певних релігійних організаціях тощо. У деяких випадках така поведінка справді може становити загрозу життю і здоров'ю молоді (наприклад, поширення суїцидальних практик окремими групами). У межах цього звіту вони не розглядаються.

Тож надмірно широке тлумачення «деструктивної діяльності» і «деструктивної поведінки», зокрема через розширення меж їхнього оцінювання, **створює підґрунтя для обмеження діяльності та впливу на дітей і молодь у масштабах, вигідних російській владі в межах «протидії екстремізму»**.

42 https://edu.lpr-reg.ru/profilaktika_terrorizma_i_ekstremizma.html, архів: <https://archive.ph/wip/fxhu8>

III.

ПРОТИДІЯ ЕКСТРЕМІЗМУ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ НА ТОТ

У РФ протидія екстремістській діяльності визначається як «важлива складова виховання покоління, що підростає, та профілактики бездоглядності і правопорушень неповнолітніх».

3.1. Визначення цільових груп в межах «протидії екстремізму» в освітній системі

Як зазначалося раніше, **РФ у межах своєї політики «протидії екстремізму» виокремлює певні групи, які вважаються ризикованими та вразливими до залучення в екстремістську діяльність.** Згідно з Комплексним планом протидії ідеології тероризму в Російській Федерації на 2024–2028 роки⁴³, до них належать:

- **молодь**, насамперед ті, хто «поділяє ідеї терористичних, екстремістських, націоналістичних і неонацистських організацій, а також належать до різних деструктивних рухів (субкультур), і ті, хто перебуває на обліку в органах та установах системи профілактики через схильність до суїцидальної поведінки або здійснення насильницьких дій»;
- **населення «нових суб'єктів РФ»**, особливо люди, які раніше проживали на територіях, підконтрольних українському уряду;
- **мігранти**, які прибули до РФ для роботи або навчання, а також члени їхніх родин;
- **особи, які відбувають або відбули покарання** в установах кримінально-виконавчої системи, насамперед за терористичну діяльність;
- **члени сімей осіб, причетних до терористичної діяльності** (наявних, засуджених або ліквідованих);
- **неповнолітні**, які повернулися (прибули) із зон збройних конфліктів.

Особливу увагу російська влада приділяє⁴⁴ молоді як «найбільш вразливій до маніпуляцій і вербування категорії». У курсі «Знаніє» визначається, що найбільш небезпечним періодом для потрапляння у сферу деструктивної активності є вік від 14 до 25 років⁴⁵ або від 14 до 22 років⁴⁶.

Найбільш актуальний цей підхід щодо молоді, яка проживає на ТОТ України (Донецька, Луганська, Запорізька та Херсонська області, а також АР Крим та Севастополь) **або виїхала із зони бойових дій.** У політиці РФ наголошується, що українські вербувальники нібито активно експлуатують мотив помсти за дії Росії та її представників. Як стверджується, серед цієї категорії часто є ті, чий родичі служать у Збройних Силах України або «беруть участь у націоналістичних рухах», що, на думку російської влади, підвищує ризик їхнього залучення до терористичної та екстремістської діяльності.

Це знаходить пряме відображення в освітній та молодіжній політиці, які є складовими державної стратегії протидії екстремізму (див. розділ 1.2). **На ТОТ України заходи РФ у цій сфері орієнтовані на три ключові цільові групи.**

43 <https://www.garant.ru/products/ipo/prime/doc/408366785/?ysclid=mbri3v38og274577288>, архів: <https://archive.ph/wip/zeEdB>

44 https://www.kubsu.ru/sites/default/files/insert/page/metodicheskie_rekomendacii_po_organizacii_individualnoy_profilakticheskoy.pdf, архів: <https://archive.ph/wip/9hmRK>

45 Переклад з оригіналу російською мовою: «...Специалисту по профилактической работе всегда важно помнить, что наиболее опасным периодом для вхождения в поле деструктивной активности является возраст от 14 до 25 лет». Цитата з курсу товариства «Знаніє» «Профілактика ідеології неонацизму серед дітей та молоді»: <https://akademiya.znanierussia.ru/course/profilaktika-ideologii-neonacizma-sredi-detej-i-molodezhi/?ysclid=m43yr90etz554769849>, архів: <https://archive.ph/iUV40>

46 https://pravdinsk-edu.ru/wp-content/uploads/2023/02/Metodicheskie_rekomendacii_po_profilaktike_terrorizma_v_molodyozhnoj_srede.pdf, архів: <https://archive.ph/wip/dA4aA>

1. Учні́ство

Щодо них зокрема впроваджуються заходи з формування лояльності до державної ідеології, викорінення антиросійських настроїв, а також запобігання підтримці «націоналістичних рухів», зокрема пов'язаних із українською ідентичністю. Це забезпечується через сукупність заходів, серед іншого, примусову участь у патріотичних заходах, контроль за поведінкою через моніторинг соціальних мереж та внутрішньошкільний нагляд тощо. На офіційному сайті Росфінмоніторингу опубліковано «Перелік терористів та екстремістів», до списку яких потрапили й молоді люди з ТОТ України та підконтрольної території України віком від 14 до 18 років (додатково див. розділ 3.3).

Схожі заходи «протидії екстремізму» застосовуються і до студентів, зокрема тих, хто навчається в університетах і технічних навчальних закладах РФ.

Крім того, **значні ресурси вкладені в ідентифікацію молоді, яка «схильна до деструктивної поведінки в освітній системі»** (додатково див. розділ 3.2).

У курсі «Знання»⁴⁷ визначаються такі маркери щодо підлітків і тих, хто навчається, які підпадають під вплив радикальної пропаганди:

- публікації, що містять висловлювання або інший контент, спрямований на «дегуманізацію образу російського солдата», а також такий, що дискредитує Збройні сили Російської Федерації;
- публікації, що транслюють думки іноземних агентів і тих лідерів громадської думки, які дотримуються проукраїнського та західного порядку денного. Це можуть бути публікації, що містять «завідомо неправдиву інформацію» про хід т. зв. СВО;
- матеріали, які «порушують територіальну цілісність Російської Федерації, зокрема просувають ідею відчуження частини її території»;
- підписка на проукраїнські спільноти, що поширюють «фейки» про перебіг т. зв. СВО, а також закликають до «екстремістської діяльності».

Маркеры склонности к политическому экстремизму

1. Непризнание органов государственной власти, государственных праздников РФ.
2. Акцент на поддержке геополитических соперников России (недружественных стран). Публикация в социальных сетях статусов, материалов и комментариев, критикующих и оскорбляющих государственные органы власти, ВС РФ, патриотические организации.
3. Высказывания в пользу таких структур, как запрещенные в РФ ФБК А. Навального, «Открытая Россия» М. Ходорковского.
4. Акцент на агрессивном отказе России в статусе тысячелетней цивилизации и самом праве на государственность;
5. Отрицание территориальной целостности России (особенно в контексте непризнания результатов референдумов по воссоединению с Россией в Республике Крым, Донецкой и Луганской народных республиках, Херсонской и Запорожской областях).

На зображенні – «Маркери схильності до політичного екстремізму». Джерело – https://edu.lpr-reg.ru/profilaktika_terrorizma_i_ekstremizma.html, архів: <https://archive.ph/wip/dgihM>

⁴⁷ Цитата з курсу товариства «Знання» «Профілактика ідеології неонацизму серед дітей та молоді»: <https://akademiya.znaniurussia.ru/course/profilaktika-ideologii-neonacizma-sredi-detej-i-molodezhi/?ysclid=m43yr90etz554769849>, архів: <https://archive.ph/iUV40>

2. Педагогічні колективи, учителі, викладачі

РФ вживає заходів для забезпечення ідеологічної лояльності вчителів і моніторингу їхньої діяльності на наявність «непатріотичних» висловлювань чи ставлення до державної політики, зокрема під час викладання. При цьому саме на вчителів покладене завдання вводити заходи з «протидії екстремізму» в освітній процес через навчання та позашкільля.

3. Батьки й інші законні представники

Вони розглядаються як посередники у формуванні світогляду дітей і підлітків. Їх залучають до участі в «бесідах», пропагандистських заходах і програмах профілактики, спрямованих на викорінення «екстремістських ідей» у сімейному колі.

Тож політика РФ із «протидії екстремізму» на ТОТ має **комплексний і системний характер, спрямований насамперед на контроль ідеологічного простору та підпорядкування молоді, освітян і сімей офіційній державній доктрині.**

3.2. Підходи РФ до запобігання «протидії екстремізму» в освітньому процесі

«Заходи протидії (попередження) екстремізму та тероризму» в РФ і на ТОТ України проводять з урахуванням Комплексного плану протидії ідеології тероризму на 2024–2028 роки, який надалі кореспондується по всій вертикалі. Планом передбачено:

- проведення профілактичних заходів серед підлітків і молоді «для зниження ризику залучення до екстремістських і терористичних ідеологій»;
- інформаційно-освітню роботу, спрямовану на «роз'яснення злочинної та деструктивної суті діяльності терористичних і неонацистських організацій»;
- використання комплексного підходу, що поєднує освітні, соціальні й психологічні інструменти для «формування критичного мислення та стійкості до радикалізації».

«Протидія екстремізму» в РФ — це багаторівневий процес, до якого залучають усіх учасників освітнього процесу. Ідеться про педагогів, вихователів, психологів, соціальних педагогів, класних керівників, учителів-предметників та інших залучених до співпраці, а також батьків та самих учнів. Такий підхід застосовується як на території РФ, так і на ТОТ України.

Діяльність освітян ведеться за двома основними напрямками:

- 1) виявлення учнів із «групи ризику» та робота з ними;
- 2) проведення профілактичної роботи.

Для виявлення «схильних до тероризму та екстремізму» застосовується такий рекомендований комплекс інструментів соціально-психологічної діагностики:

- соціометричне тестування учнів у кожному класі не менше одного разу на рік із побудовою соціограм;
- контент-аналіз письмових робіт (есе, творчих завдань) на теми, пов'язані з «деструктивною ідеологією», із залученням психологів та лінгвістів і порівнянням результатів з даними соціометрії;

- спостереження психологів, вихователів та соціальних педагогів під час класних заходів і тематичних зустрічей для оцінювання реальної позиції учнів;
- бесіди й інтерв'ю з неформальними лідерами серед учнів для уточнення їхніх поглядів і формування експертної оцінки ціннісних орієнтацій, що домінують у класі та школі загалом.

Крім того, суттєве місце у системі заходів посідає **контроль за поведінкою через систематичний моніторинг соціальних мереж**, месенджерів та публічних висловлювань учасників освітнього процесу.

Відповідно до «методичних рекомендацій щодо профілактики поширення ідеології тероризму, екстремізму та неонацизму серед молоді з Донецької Народної Республіки, Луганської Народної Республіки, Запорізької області та Херсонської області»⁴⁸, під час вивчення акаунтів рекомендують звертати увагу на такі аспекти:

- нікнейм і статус, що дасть додаткову інформацію про інтереси;
- підписки на спільноти як джерело інформації про коло інтересів учня;
- зміст публікацій і коментарів стосовно проявів агресії або тривожності;
- розміщені фотографії чи історії, де позначений учень;
- аудіовізуальне оформлення (зображення, логотипи, відеокліпи, пісні, ролики).

До маркерів у межах такого моніторингу відносять зокрема фрази «Слава Україні — Героям слава», «Україна понад усе».

Текст, расположенный ниже, предлагается для служебного пользования специалистами органов по молодёжной политике и не предназначен для распространения.

Отметим **группы риска, разделяющие идеи терроризма, экстремизма, в том числе неонацизма и радикального национализма**, представители которых могут быть выявлены по результатам изучения аккаунтов соцсетей.

I группа риска

Обучающиеся, разделяющие идеи неонацизма и радикального национализма, в том числе украинского.

Представлены следующие маркеры:

Фотографии, содержащие эмблемы и атрибутику нацистских и фашистских организаций, нацистскую символику, в том числе изображённую на нацистской военной форме, флагах, татуировках.

Изображения эмблем радикальных политических объединений Украины;

Фотографии сторонников радикального украинского национализма.

Публикации, содержащие одобрение или поддержку действий украинских нацистов, ВСУ.

Фотографии, содержащие изображение личностей, вооружения, военной техники и вооружённых сил Третьего Рейха.

48 https://shkolainternatizhavinskaya-r68.gosweb.gosuslugi.ru/netcat_files/userfiles/bezopasnost/metodicheskie.pdf,
архів: <https://archive.ph/wip/YHp1M>

Публикации, содержащие цитаты лидеров националистических движений, лозунги националистических экстремистских организаций.

Фотографии и видеозаписи, продвигающие идею исключительности или превосходства одного народа над другими, в том числе содержащие сцены насилия и враждебного отношения к представителям других рас и народов.

Видеозаписи, содержащие выступления лидеров общественного мнения (далее — ЛОМы), придерживающихся нацистской идеологии.

Публикации, содержащие слова-маркеры нацистских движений («14/88», «скины», «РаХоВа» (от английского «Racial Holy War»), «White Power», «1312», «Слава Украине — Героям слава (СУГС)», «от сердца к Солнцу», «Слава Нации — Смерть Врагам», «Москаляку на гиляку», «Украина превыше всего!» и т. д.);

Подписка на сообщества, публикующие контент, который содержит нацистские идеи, поддержку деятельности сторонников неонацизма и радикального национализма, призывы к вражде, дискриминации, либо насильственным действиям по национальному признаку.

На зображенні – “маркери 1 групи ризику”, за якими здійснюється моніторинг згідно “Методичних рекомендацій з профілактики поширення ідеології тероризму, екстремізму та неонацизму серед молоді з Донецької Народної Республіки, Луганської Народної Республіки, Запорізької області та Херсонської області”. Джерело – https://shkolainternatizhahvinskaya-r68.gosweb.gosuslugi.ru/netcat_files/userfiles/bezopasnost/metodicheskie.pdf, архів: <https://archive.ph/wip/YHp1M>

Також до таких маркерів відносять: підписку на проукраїнські спільноти, публікації в яких притримуються проукраїнської або прозахідної позиції; публікації, що транслюють побутові оцінки т. зв. СВО, зокрема посилання на негативний вплив проведення так званої СВО на соціально-економічну сферу суспільства (рівень життя в Росії, витрати на соціальні виплати, зростання цін і податкових ставок).

2 группа риска

Обучающиеся, подпадавшие под влияние антироссийской пропаганды на фоне проведения СВО.

Представлены следующие маркеры:

Публикации, содержащие высказывания или иной контент, направленный на дегуманизацию образа российского солдата, дискредитирующий Вооружённые силы Российской Федерации, политических лидеров и дестабилизацию общества.

Публикации, транслирующие мнение иноагентов и ЛОМов, придерживающихся проукраинской и западной повестки.

Публикации, содержащие заведомо ложную информации о ходе проведения СВО, действиях Вооружённых сил Российской Федерации.

Публикации, призывающие к осуществлению действий, направленных на нарушение территориальной целостности Российской Федерации, в том числе продвигающие идею отчуждения части её территорий.

Публикации, содержащие слова-маркеры, указывающие на оппозиционные и антироссийские настроения («Пыня», «кремлёвский карлик», «путиноиды», «обнулёныш», «рашка»).

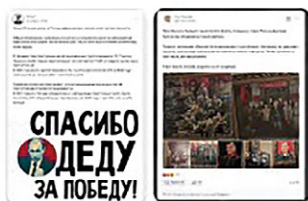
Подписка на «проукраинские» сообщества, распространяющие фейки о ходе СВО, а также призывающие к экстремистской деятельности.

На зображенні – “маркери 2 групи ризику”, за якими здійснюється моніторинг згідно “Методичних рекомендацій з профілактики поширення ідеології тероризму, екстремізму та неонацизму серед молоді з Донецької Народної Республіки, Луганської Народної Республіки, Запорізької області та Херсонської області”. Джерело – https://shkolainternatizhavinskaya-r68.gosweb.gosuslugi.ru/netcat_files/userfiles/bezopasnost/metodicheskie.pdf, архів: <https://archive.ph/wip/YHp1M>

3 группа риска

Обучающиеся, критикующие специальную военную операцию.

Представлены следующие маркеры:

Публикации, основывающиеся на высмеивании официальной информации о ходе проведения спецоперации и о руководстве войсками, проявлений патриотизма, а также участников спецоперации.

Публикации, транслирующие бытовые оценки спецоперации, в том числе отсылки к негативному влиянию проведения СВО на социально-экономическую сферу общества (уровень жизни в России, расходы на социальные выплаты, рост цен и налоговых ставок).

Публикации, содержащие слова-маркеры, указывающие на критику СВО («Путлер», «рашисты», «освободители», «спецобосрация» и т. д.).

Публикации, транслирующие мнение ЛОМов, критикующих специальную военную операцию.

На зображенні – “маркери 3 групи ризику”, за якими здійснюється моніторинг згідно з “Методичними рекомендаціями з профілактики поширення ідеології тероризму, екстремізму та неонацизму Серед молоді з Донецької Народної Республіки, Луганської Народної Республіки, Запорізької області та Херсонської області”. Джерело – https://shkolainternatizhavinskaya-r68.gosweb.gosuslugi.ru/netcat_files/userfiles/bezopasnost/metodicheskie.pdf, архів: <https://archive.ph/wip/YHp1M>

Практика моніторингу соціальних мереж учнів є загальнопоширеною. Наприклад, у муніципальному бюджетному закладі загальної освіти «Зернівська школа» Красногвардійського району ТОТ АР Крим для виявлення учнів «групи ризику», «схильних до деструктивних вчинків», у першому півріччі 2024–2025 навчального року в школі проведено такі заходи:

- моніторинг соціальних мереж школярів;
- психолого-діагностичні дослідження учнів 7-х–11-х класів та окремих груп здобувачів освіти;
- соціологічні дослідження учнів 8-х–11-х класів та окремих груп здобувачів освіти.

У річному звіті зазначається, що робота школи з виявлення учнів «групи ризику», схильних до деструктивних вчинків, та їх супроводу ведеться на регулярній основі. «До позитивних результатів цієї роботи можна віднести відсутність у школі випадків прояву деструктивної поведінки учнів та випадків булінгу»⁴⁹.

Згідно з заявами так званих голови і заступника голови Державного комітету молодіжної політики Республіки Крим⁵⁰, у першому півріччі 2024 року промоніторено понад 500 000 акаунтів. За виявленими матеріалами було порушено 9 кримінальних справ стосовно осіб, які «вчиняють злочини» в інформаційно-телекомунікаційній мережі «Інтернет». За підсумками п'яти місяців 2024 року співробітниками т. зв. МВС в Республіці Крим та територіальних органів складено 293 адміністративних протоколи, з них:

- 110 — за ст. 20.3 КоАП РФ «Публічне демонстрування нацистської символіки»,
- 4 — за ст. 20.29 КоАП РФ «Поширення екстремістських матеріалів»,
- 179 адміністративних протоколів за ст. 20.3.3 КоАП РФ.

Крім того, було проведено заходи з блокування (обмеження) доступу до забороненого контенту в інтернеті.

Профілактика визначається як один із основних засобів протидії екстремізму. Її кінцевою метою з погляду РФ є суттєве зниження рівня вразливості молоді до «деструктивного, зокрема неонацистського впливу», щоб «убезпечити їх від залучення до протиправної діяльності».

Серед основних видів профілактичної роботи — *загальна профілактика*.

Згідно з твердженнями самих росіян⁵¹, переважно використовуються три інструменти реалізації загально-профілактичного впливу.

1. Інтеграція загально-профілактичних компонентів у навчальний процес, коли в рамках освітніх дисциплін, переважно гуманітарних (історія, суспільствознавство, політологія, право тощо), демонструється «деструктивна сутність неонацизму», а також формуються «позитивні сенси, які працюють як імунітет для подальшого захисту». Наприклад, на заняттях із права розповідають про юридичну відповідальність за «дії нацистсько-

49 Переклад з оригіналу російською мовою: «С целью выявления учеников группы риска, имеющих предрасположенность к деструктивным поступкам, в первом полугодии 2024–2025 учебного года в школе проведены следующие мероприятия: мониторинг социальных сетей школьников; психолого-диагностические исследования обучающихся 7–11-х классов и отдельных групп обучающихся; социологические исследования обучающихся 8–11-х классов и отдельных групп обучающихся; Работа школы по выявлению учеников группы риска, имеющих предрасположенность к деструктивным поступкам, и их сопровождению ведется в школе на регулярной основе. К ее положительным результатам можно отнести отсутствие в школе случаев проявления деструктивного поведения учеников и случаев буллинга. https://edu.lpr-reg.ru/profilaktika_terrorizma_i_ekstremizma.html, архів: <https://archive.ph/wip/KxEd050> <https://gkmp.rk.gov.ru/structure/7f4d917f-6d2e-4be0-8c3f-a37d3f746263>, архів: <https://archive.ph/wip/q5nJj51> <https://akademiya.znanierussia.ru/course/profilaktika-ideologii-neonacizma-sredi-detej-i-molodezhi/?ysclid=m43yr90etz554769849>, архів: <https://archive.ph/iUV40>; https://edu.lpr-reg.ru/profilaktika_terrorizma_i_ekstremizma.html, архів: <https://archive.ph/wip/5JoPP>

го характеру»; на уроках історії спростовують «деструктивні міфи, що просочують нео-нацистську пропаганду»; на заняттях із суспільствознавства або політології показують «суспільну небезпеку цих явищ і можливі наслідки неонацизму, якщо з ним не боротися».

7. Особенно это важно в контексте пробуждения исторической памяти у детей и молодежи на освобожденных территориях, где формирование общероссийской гражданской идентичности у подрастающих поколений должно выстраиваться на основе последовательной и командной работы учителей-историков, учителей литературы, психологов и воспитателей и с опорой на образ непрерывности существования России от Древней Руси до наших времен.

Все вышесказанное действительно и при индивидуальной работе с подростками.

На зображенні – уривок з “Рекомендацій для педагогічних та керівних працівників загальноосвітніх організацій щодо особливостей виявлення та профілактики деструктивної поведінки учнів, схильних до впливу терористичної та іншої радикальної ідеології”. Джерело – https://edu.lpr-reg.ru/profilaktika_terrorizma_i_ekstremizma.html, archive: <https://archive.ph/wip/5JoPP>

2. Проведення позанавчальних профілактичних заходів, а також інтеграція профілактичної складової у позанавчальну, виховну та патріотичну діяльність. Наприклад, самостійне проведення або забезпечення участі молоді у зустрічах із учасниками т. зв. СВО, у пам’ятних заходах, молодіжних форумах, екскурсіях тощо.

Администрация Херсонской области

В Геническе провели гражданско-патриотическую игру «Патриоты Херсонской области»

#новости

Мероприятие направлено на формирование у молодежи критического мышления по отношению к экстремистским идеологиям, воспитание патриотизма, любви к Родине, чувства принадлежности к российской культуре и истории.

Судьями игры стали военнослужащие и сотрудники регионального Управления Росгвардии. В состязаниях приняли участие 6 команд, они

На зображенні – скриншот запису від 22.10.2024 року на сторінці т.зв. Адміністрації Херсонської області про проведення у м. Генічеськ (ТОТ Херсонської області) громадянсько-патріотичної гри «Патріоти Херсонської області», спрямованої «на формування у молоді критичного мислення щодо екстремістських ідеологій, виховання патріотизму, любові до Батьківщини та почуття належності до російської культури й історії.» Джерело – https://vk.com/wall-214129347_23198, архів: <https://archive.ph/08y5X>

«У Бердянську форум об'єднав 150 учасників: фахівців із профілактики тероризму та екстремізму середніх загальноосвітніх шкіл, дитячих садків, студентів середніх та вищих навчальних закладів, а також волонтерів “Добровольчої молодіжної дружини” та “Всеросійського студентського корпусу рятувальників”»⁵².

«У межах акції “Солдат правопорядку” інспектори з питань неповнолітніх провели профілактичні заняття для учнів Любимівської та Іванівської шкіл Іванівського округу, Клинівської, Брілевської та Тарасівської шкіл Алешкінського округу, Широківської та Ювілейнівської шкіл Скадовського округу, Верхньосерогозької школи Нижньосерозького округу, Подівської та Чумацькошляхівської шкіл Новотроїцького округу. Правоохоронці продемонстрували школярам спеціально підготовлені відеоролики про заходи адміністративної та кримінальної відповідальності для неповнолітніх, зокрема за дії екстремістського та терористичного характеру»⁵³.

До такої діяльності активно залучають правоохоронців, наприклад, у школах ТОТ Херсонської області провели серію уроків у межах акції «Солдат правопорядку».

Инспекторы по делам несовершеннолетних разъяснили основы российского законодательства старшеклассникам Каховского округа

Фото: 84.xn--b1aew.xn--p1ai

В рамках акции «Солдат правопорядка» инспекторы по делам несовершеннолетних провели профилактическую лекцию «Мы в ответе за свои поступки» с учениками 8-11 классов Красноперекопской школы Каховского округа.

В ходе мероприятия полицейские поговорили с ребятами о важности разностороннего развития личности и ведения активного и здорового образа жизни, ознакомили со статьями Уголовного кодекса Российской Федерации за хранение, распространение и употребление наркотических веществ, а также за распространение информации, направленной на возбуждение ненависти или вражды.

Кроме того, офицеры рассказали слушателям о задачах полиции по предотвращению проявлений экстремизма и терроризма в молодежной среде, недопущению вовлечения несовершеннолетних в деструктивную, в том числе экстремистскую деятельность.

В завершение встречи полицейские ответили на вопросы школьников и пожелали ребятам успехов в учебной, спортивной и творческой деятельности.

Пресс-служба ГУ МВД России по Херсонской области

На зображенні – скріншот новини про те, що т.зв. інспектори у справах неповнолітніх роз'яснили основи російського законодавства старшокласникам Каховського округу (ТОТ Херсонської області). Джерело – <https://herson.bezformata.com/listnews/kahovskogo/139269327/>, архів: <https://archive.ph/wip/uoKSe>

52 Переклад з оригіналу російською мовою: «В Бердянске форум объединил 150 участников: специалистов по профилактике терроризма и экстремизма средних общеобразовательных школ, детских садов, студентов среднего и высшего образования, а также добровольцев “Добровольческой молодежной дружины” и “Всероссийского студенческого корпуса спасателей”». <https://www.xn--clacpgembb1l.xn--p1ai/tpost/Oh4p1pz2b1-v-zaporozhskoi-oblasti-proshel-forum-po>, архів: <https://archive.ph/IBVL>

53 Переклад з оригіналу російською мовою: «В рамках акции “Солдат правопорядка” инспекторы по делам несовершеннолетних провели профилактические занятия для учеников Любимовской и Ивановской школ Ивановского округа, Клиновской, Брилевской и Тарасовской школ Алешкинского округа, Широковской и Юбилейновской школ Скадовского округа, Верхнесерогозской школы Нижнесерозского округа, Подовской и Чумацкошляховской школ Новотроицкого округа. Стражи правопорядка продемонстрировали ребятам специально разработанные видеоролики о мерах административной и уголовной ответственности для несовершеннолетних за хранение, распространение и употребление наркотических веществ, за распространение информации, направленной на возбуждение ненависти или вражды, а также за деяния экстремистской и террористической направленности. https://t.me/police_kherson_press/11138, архів: <https://archive.ph/OZaXF>

На ТОТ АР Крим та Севастополі профілактичні заходи активно проводить відділ протидії ідеології екстремізму та тероризму Кримпатріотцентру⁵⁴.

Вони, серед іншого, забезпечують розроблення методичних матеріалів для проведення лекцій і бесід щодо «протидії тероризму та екстремізму», проведення заходів «військово-патріотичного та антиекстремістського спрямування», зокрема у всеросійському дитячому таборі «Аліє паруса», школах і технікумах, а також відстеження контенту в соціальних мережах. Плани передбачені на регулярній основі: протягом року⁵⁵ і щомісячно⁵⁶.

Вони ж розробляють План заходів із виконання Комплексного плану протидії ідеології тероризму в РФ на 2024–2028 рік, забезпечують його реалізацію та звітують.

Крім того, в навчальних закладах ТОТ АР Крим проведено понад 11 450 профілактичних лекцій і бесід із правової пропаганди, «спрямованих на роз'яснення злочинної суті терористичних, українських націоналістичних та неонацистських організацій». Проведено тематичні класні години: «Загроза екстремізму та тероризму», «Відповідальність за протиправні дії», «Проступок. Правопорушення. Злочин», «Тероризм та небезпека залучення підлітка до терористичної та екстремістської діяльності. Роль моральних позицій та особистих якостей підлітків», «Український радикалізм — загроза національній безпеці Росії»⁵⁷.

Цільовою групою в межах таких заходів на ТОТ України є всі учасники освітнього процесу.

Министерство образования и науки ДНР

Проведен цикл форсайт-сессий для педагогической и родительской общественности ДНР

В регионе подвели итоги просветительских мероприятий для работников сферы образования и родительских комитетов Донецкой Народной Республики. На встречах собрались участники, готовые получить ценные знания и навыки для работы с подрастающим поколением в современных условиях.

«С начала года для школьников и студентов республики проведено более 30 лекций по теме профилактики деструктивного поведения в молодежной среде. Этим циклом форсайт-сессий мы включили в процесс просветительской работы по данному вопросу родителей и педагогов.

На зображенні – скриншот з публікації від 18.04.2025 т.зв. Міністерства освіти і науки ДНР про проведення циклу заходів для педагогічної та батьківської спільноти. Джерело – https://vk.com/wall-76988535_26871, архів: <https://archive.ph/aRZgt>

54 <https://surl.li/scryqe>, архів: <https://archive.ph/wip/wDJzi>

55 <https://www.krympatriotcentr.ru/wp-content/uploads/2025/01/PlanAT2025.pdf>, архів: <https://archive.ph/wip/dgnd6>

56 <https://herson.bezformata.com/listnews/kahovskogo/139269327/>, архів: <https://archive.ph/wip/nfMs3>

57 <https://gkmp.rk.gov.ru/structure/7f4d917f-6d2e-4be0-8c3f-a37d3f746263>, архів: <https://archive.ph/wip/q5nJj>

3. Наповнення суспільно-політичного простору, у якому регулярно перебуває молодь, «конструктивним профілактичним змістом». Наприклад, відкриття пам'ятників, пам'ятних табличок, парт героїв тощо.

Тож загальна профілактика спрямована на формування «конструктивного світогляду» серед широких аудиторій⁵⁸.

Адресна профілактика спрямована на: мінімізацію впливу зовнішніх факторів, які сприяють залученню учнів до «деструктивної діяльності»; корекцію особистісних особливостей, що приводять учнів до «деструктивних дій»; навчання «корисним навичкам, які допоможуть учням бути більш захищеними від зовнішніх загроз у майбутньому»; запобігання залученню учнів до «деструктивної протиправної діяльності за допомогою нейтралізації специфічних причин і умов, що її зумовлюють, а також визначення кола осіб, які потребують вже індивідуального профілактичного впливу».

Як *індивідуальна профілактика* визначається цілеспрямована робота з окремими особами, які найбільш вразливі до деструктивного впливу, для «запобігання їх залученню до терористичних, екстремістських або неонацистських ідеологій». Вона передбачає організацію наставництва за участю психологів, соціальних працівників та студентських активістів, які проходять відповідну підготовку. Алгоритм роботи наставника включає кілька етапів: супровід — підтримка та запобігання загостренню проблем; деміфологізація — виявлення та спростування «деструктивних» уявлень підопічного; демонстрація — показ альтернативного життєвого шляху та «позитивних» цінностей на власному прикладі; акцентування — підкреслення досягнень підопічного завдяки власним зусиллям; завершення — коректно оформлене закриття процесу наставництва.

До профілактичних заходів на ТОТ України активно залучають освітян з регіонів РФ, які не є ТОТ України.

Запорожский Телеграф

... В Запорожской области принимаются все меры для искоренения проукраинского экстремизма среди школьников

На зображенні – скриншот з публікації про заяву т.зв. заступника голови уряду Запорізької області по соціальному розвитку О. Лисова про вжиття заходів для викорінення проукраїнського екстремізму серед школярів⁵⁹. Джерело – https://t.me/zo_telegraf/14705, архів: <https://archive.ph/wip/f4BMB>

58 https://vk.com/wall-76988535_26871, архів: <https://archive.ph/aRZgt>

59 Оригінал публікації російською мовою: «В Запорожской области принимаются все меры для искоренения проукраинского экстремизма среди школьников Об этом заявил заместитель председателя правительства региона по социальному развитию Алексей Лысов. По его словам, с 2022 года образовательные организации Запорожской области полностью перешли на новые федеральные государственные образовательные стандарты РФ. “Учителя других регионов нашей страны с удовольствием приезжают с целью трудоустройства в школы и СПО. Реализуется проект “Лица дружбы”, в рамках которого школы, расположенные в других регионах, оказывают методическую помощь учителям в части организации учебно-воспитательного процесса в наших школах. Принимаются все необходимые меры для того, чтобы искоренить проукраинский экстремизм среди учащихся образовательных организаций Запорожской области. Результаты есть», — сказал Лысов: https://t.me/zo_telegraf/14705, архів: <https://archive.ph/wip/f4BMB>

Також на ТОТ України проводять наукові заходи з запрошенням представників з різних регіонів РФ.

«Интерес до Всеросійської наукової конференції “Денацифікація: історія і сучасність”, яка проходить у Донецьку, перевершив усі очікування: 160 науковців, громадських діячів, журналістів із Москви, Санкт-Петербурга, Волгограда, Рязані, Воронежа, Криму, Луганська та інших міст Росії заявили про свою участь.

Донецька Народна Республіка з 2014 року в багатьох найважливіших напрямках проклала шлях “руському міру”. І в боротьбі з сучасним неонацизмом Донбас — першопроходець. Ми першими на собі відчули не лише прояви українського націоналізму, неонацизму, а й почали застосовувати контрзаходи»⁶⁰.

Для забезпечення профілактичної роботи в освітній системі на ТОТ України діють центри з організації та координації роботи, спрямовані на «формування у молоді активної громадянської позиції, запобігання міжнаціональним і міжконфесійним конфліктам, протидію ідеології тероризму та профілактику екстремізму». Діють вони переважно на базі закладів вищої освіти.

- **ТОТ Донецької області** — «Донецька академія управління і державної служби» (Донецька академія управління).
Керівниця: Малик Олена Віталіївна⁶¹.
- **ТОТ Луганської області** — «Луганський державний університет імені Володимира Даля».
Керівник: Марков Ігор Васильович.
- **ТОТ Запорізької області** — «Мелітопольський державний університет».
Керівник: Дубовик Сергій Олександрович⁶².
- **ТОТ Херсонської області** — «Херсонський технічний університет».
Керівник: Хазбулатов Турпал-Алі Магомедович⁶³.
- **ТОТ АР Крим** — ФГАОУ ВО «Кримський федеральний університет імені В. І. Вернадського».
Керівниця: Губанова Олена Вікторівна⁶⁴.
- **ТОТ м. Севастополь** — ФГАОУ ВО «Севастопольський державний університет».
Керівник: Пузанов Андрій Михайлович⁶⁵.

Ці структури системно впроваджують «заходи з протидії екстремізму», часто подаючи Україну як сторону, що нібито підтримує «деструктивну діяльність». **Перелік заходів відображається на інтерактивній карті профілактичної діяльності в частині щодо освітніх організацій і наукових закладів**⁶⁶ (її функціонування згадується в Комплексному плані протидії ідеології тероризму (п. 5.8.1)).

60 Переклад з оригіналу російською мовою: «Интерес к Всероссийской научной конференции “Денацификация: история и современность”, которая проходит в Донецке, превзошел все ожидания: 160 ученых, общественных деятелей, журналистов из Москвы, Санкт-Петербурга, Волгограда, Рязани, Воронежа, Крыма, Луганска и других городов России заявили о своем участии. Донецкая Народная Республика с 2014 года во многих важнейших направлениях прокладывала дорогу Русскому миру. И в борьбе с современным неонацизмом Донбасс — первопроходец. Мы первые на себе испытали не только проявления украинского национализма, неонацизма, но и начали применять контрмеры»: <https://t.me/PushilinDenis/4020>, архів: <https://archive.ph/KhbcI>

61 <https://donampa.ru/>, архів: <https://archive.ph/uMER2>

62 <https://melsu.ru/>, архів: <https://archive.ph/scgXm>

63 <https://htuedu.ru/>, архів: <https://archive.ph/PDZM4>

64 <https://cfuv.ru/>, архів: <https://archive.ph/TJj3A>

65 <https://welcome.sevsu.ru/>, архів: <https://archive.ph/RqAJ6>

66 <https://map.ncpti.ru/>, архів: <https://archive.ph/wip/MZPcW>

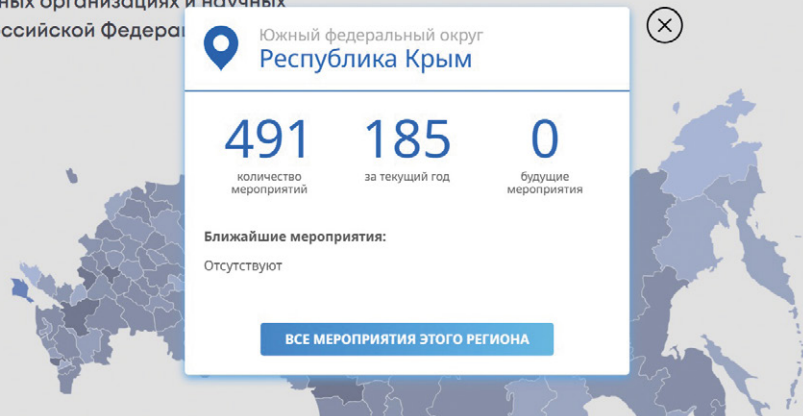
Интерактивная карта профилактической деятельности

в образовательных организациях и научных учреждениях Российской Федерации

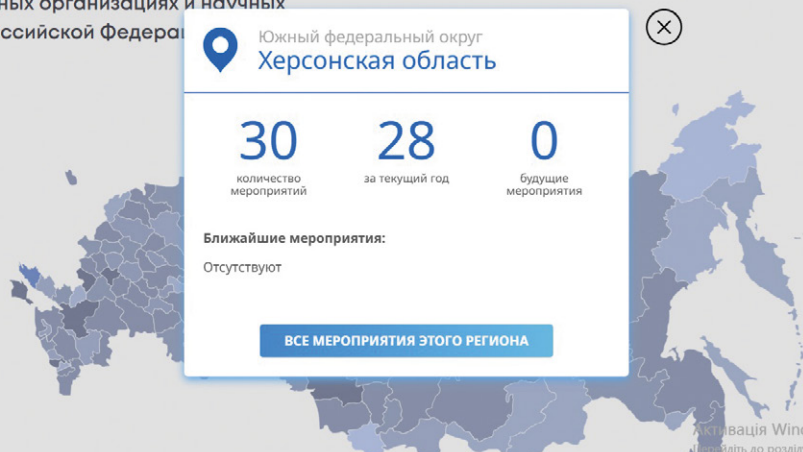
Интерактивная карта профилактической деятельности

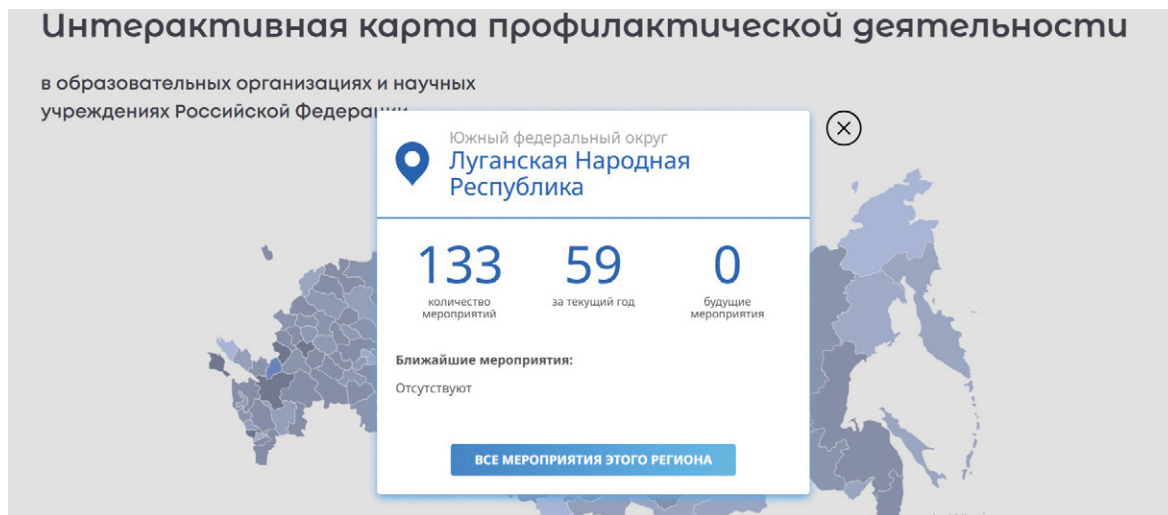
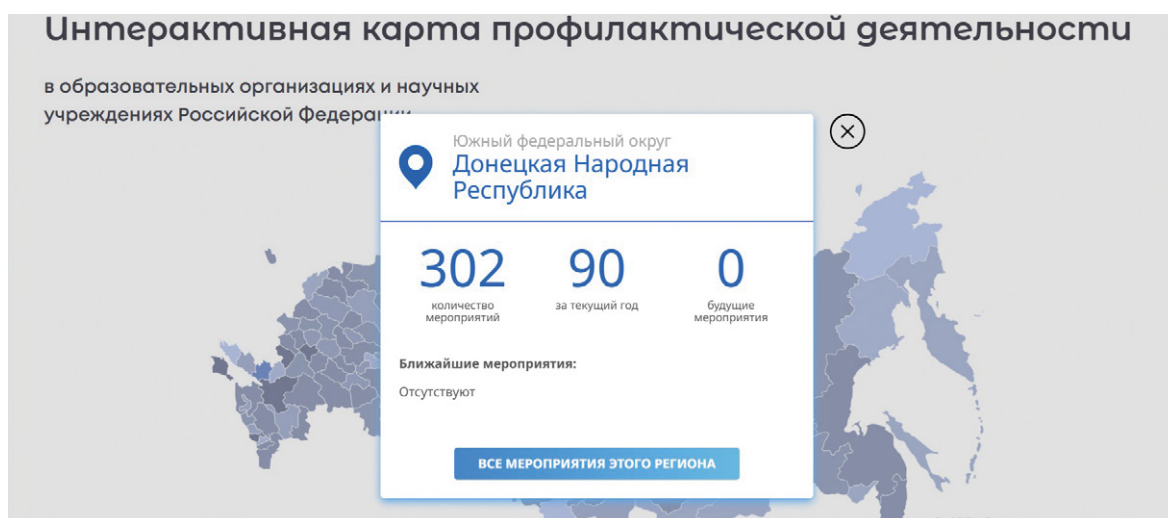
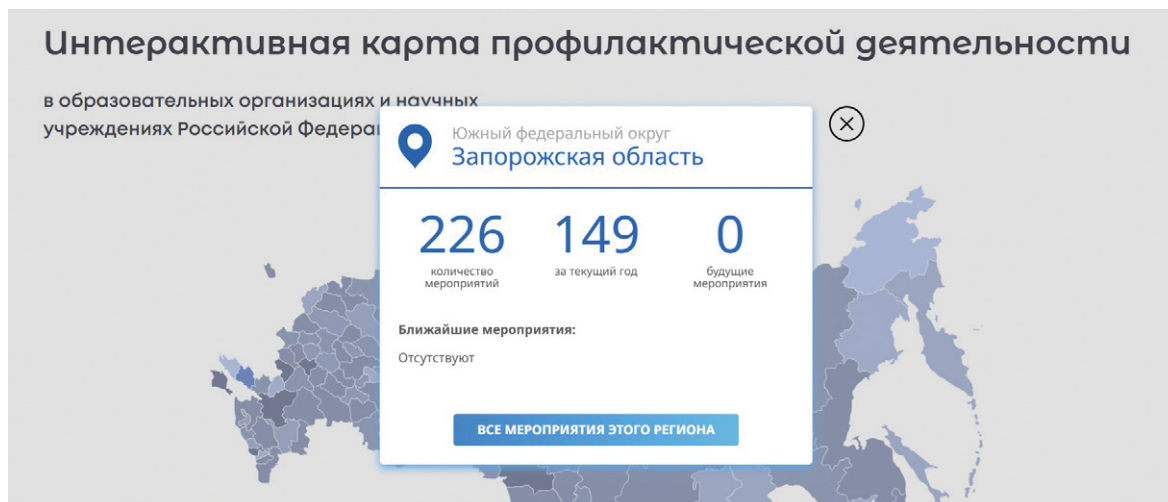
в образовательных организациях и научных учреждениях Российской Федерации

Интерактивная карта профилактической деятельности

в образовательных организациях и научных учреждениях Российской Федерации

На зображеннях - скриншоти з Інтерактивної карти профілактичної діяльності, на яких зображені осередки на ТОТ. Джерело - <https://map.ncpti.ru/?ysclid=m60m6k136t163256402>, архів <https://archive.ph/wip/HYMIg>

Варто зазначити, що цей Звіт не має на меті перераховувати всі заходи, що їх реалізують РФ та окупаційні адміністрації, з огляду на їхню чисельність і різноманітність. Утім, наведені приклади демонструють вертикально інтегрований і наскрізний підхід до впровадження «профілактики екстремізму» через освітню систему.

3.3. Аналіз практики притягнення до відповідальності

РФ системно застосовує адміністративне та кримінальне переслідування цивільного населення на тимчасово окупованих територіях України. У фокусі — неповнолітні, педагоги й батьки. Підставами для покарань стають висловлювання, публікації в соціальних мережах або використання української символіки, що трактуються окупаційними структурами як «екстремізм» (див. розділ 3.2).

Дані щодо правопорушень та рішень судів на ТОТ залишаються обмеженими. Хоча Єдиний державний реєстр судових рішень РФ⁶⁷ став поступово включати інформацію з ТОТ, більшість таких рішень публікується із затримкою та часто — з неповними даними. Окремі реєстри залишаються фактично недоступними або переспрямовують користувача на російські ресурси. Справи щодо неповнолітніх часто є закритими.

Через це наведена у звіті інформація базується на публічних даних, розміщених на офіційних ресурсах органів РФ та окупаційних адміністрацій РФ.

Федеральна служба безпеки РФ спільно з Міністерством внутрішніх справ РФ і Слідчим комітетом повідомила⁶⁸ про проведення масштабних заходів у 78 регіонах РФ проти 252 осіб, серед яких 156 неповнолітніх. У результаті цих дій затримали 39 людей віком 14–35 років, які «підтримували заборонені в Росії українські терористичні організації та схилили дітей і підлітків до вчинення насильницьких дій проти представників державних органів, однокурсників і вчителів». Крім того, згідно з їхніми даними, було виявлено «причетність дев'яти неповнолітніх до підготовки збройних нападів, зокрема, у навчальних закладах, вилучено зброю, вибухові пристрої та пропагандистські матеріали».

Окремо повідомляється⁶⁹, що в так званій «ДНР» до кримінальної відповідальності притягнуто 161 неповнолітнього, з яких 48 (тобто майже кожен третій дитину) «поміщено на примусове психіатричне лікування».

«Фахівці відзначили, що в роботі з профілактики таких явищ дуже важлива участь шкіл, оскільки простіше провести роз'яснювальну роботу з дитиною на початковому етапі її залучення третіми особами до подібних деструктивних спільнот, ніж запобігати наслідкам пізніше.

На засіданні міжвідомчої комісії також обговорювали профілактику підліткової злочинності. Так, на обліку в ПДН республіки перебувають 263 неповнолітніх, з них з початку року на облік поставлено 19 підлітків».

Примусове поміщення на психіатричне лікування неповнолітніх потребує подальшого прицільного дослідження для документування таких фактів.

Аналіз зафіксованих випадків **демонструє системне застосування штрафів, примусових публічних вибачень (перед народом Росії і Президентом РФ)**, а також звільнень з роботи та тиску на родини. Найбільш поширені підстави з публічно відомих та тих, що вдалося зафіксувати в межах дослідження — «дискредитація ЗС РФ», публікація українських символів, прослуховування українських пісень чи критика війни в Україні.

67 sudact.ru, архів: <https://archive.ph/GPWtk>

68 <http://www.fsb.ru/fsb/press/message/single.html?id%3D10440093@fsbMessage.html>, архів: <https://archive.fo/yhgF6#selection-275.0-291.70>

69 <https://bloknot-donetsk.ru/news/k-ugolovnoy-otvetstvennosti-privlechen-161-nesover-1783846?ysclid=m2jenodjbc608320394>, архів: <https://archive.ph/n3LzB>

Ось декілька прикладів.

Учні та молодь

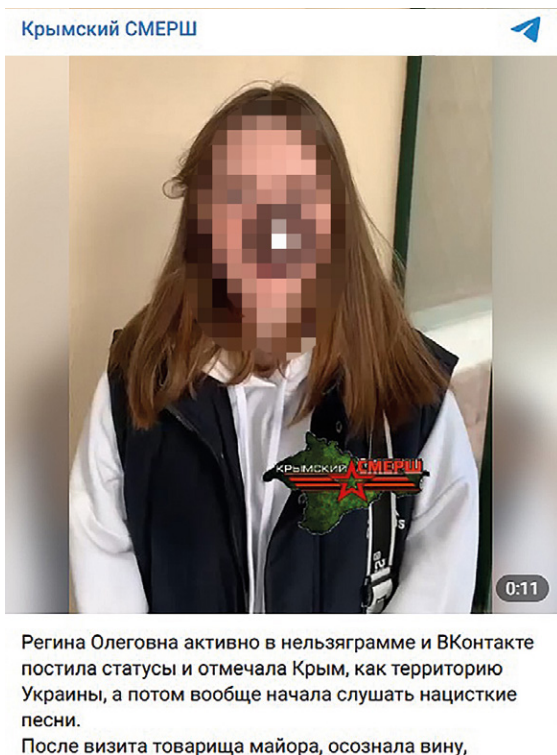
- **АР Крим, м. Ялта:** 17-річного учня оштрафовано на 40 тис. рублів за ч. 1 ст. 20.3.3 КпАП РФ («Публічні дії, спрямовані на дискредитацію використання Збройних сил Російської Федерації з метою захисту інтересів Російської Федерації та її громадян, підтримання міжнародного миру та безпеки») за фразу «Ми за Україну», сказану під час відеозйомки⁷⁰.

«Інцидент стався, коли дівчина в Ялті запитала двох хлопців, які проходили повз, чи бояться вони українського контрнаступу. Один зі школярів відповів: “Ми за Україну”. Після цього поліція розпочала перевірку та з’ясувала, що автором цієї фрази був 17-річний Євген Ф., учень 11 класу Ялтинської середньої школи № 2».

- **АР Крим, м. Сімферополь:** п’ятьох людей віком 17–21 рік затримано за виконання українських пісень у парку імені Гагаріна та складено адміністративні протоколи за ч. 1 ст. 20.3.3 КпАП РФ («Публічні дії, спрямовані на дискредитацію використання Збройних сил Російської Федерації з метою захисту інтересів Російської Федерації та її громадян, підтримання міжнародного миру та безпеки»), а також «за розпивання алкоголю в громадському місці та дрібне хуліганство».

«Підставою стало виконання українських пісень у парку імені Гагаріна, що супроводжувалося, за версією правоохоронців, “забороненими лозунгами” та розпиванням алкоголю. На затриманих склали адміністративні протоколи за ст. 20.3.3 КпАП РФ, а також за розпивання алкоголю в громадському місці та дрібне хуліганство».

- **АР Крим, м. Ялта:** Регіна Олегівна (2006 р. н.) публікувала пости у соціальних мережах Instagram та «ВКонтакте» з позначенням Криму як території України та прослуховувала «нацистські пісні»; змушена публічно вибачитися⁷¹.

На зображенні – скриншот з відео вибачень Регіни Олегівни, опублікованого в мережі «Телеграм». Джерело – <https://t.me/cremeasmersh/502>, архів: <https://archive.ph/uJbe5>

70 https://vk.com/wall-76675302_19918, архів: <https://archive.ph/wofg8>

71 <https://t.me/cremeasmersh/502>, архів: <https://archive.ph/uJbe5>

Учителі

- **АР Крим, місто Джанкой:** учителька географії школи № 8 Сусана Безазієва оштрафована на 30 тис. рублів за заперечення існування «нацистів» в Україні під час розмови з учнями, які висловлювали підтримку діям російської армії під час повномасштабного вторгнення в Україну. Звільнена під тиском адміністрації навчального закладу та батьків⁷².

«Учителька географії школи № 8 міста Джанкой Сусана Безазієва під час розмови з учнями, які висловлювали підтримку діям російської армії під час повномасштабного вторгнення в Україну, заявила, що ніколи не бачила в Україні «нацистів», яких нібито знищує російська армія».

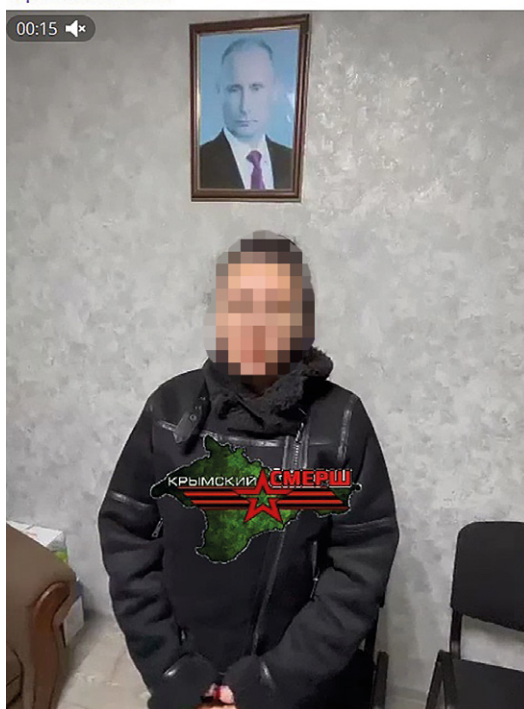
- **АР Крим, село Укромне, Сімферопольський район:** учитель математики Саїд Асанов оштрафований на 45 тис. рублів за критику війни та підтримку України за статтею 20.3.3 КпАП РФ («Публічні дії, спрямовані на дискредитацію використання Збройних сил Російської Федерації»)⁷³.

«Учитель математики Саїд Асанов під час позакласного заняття “Розмови про важливе” допустив критичні висловлювання щодо війни в Україні, що стало підставою для заяви матері одного з учнів до поліції. Зі слів заявниці, педагог сказав: “Росія напала на Україну, розв’язала війну і тепер справедливо зазнає поразки”, а також висловився проти мобілізації та на підтримку України».

- **АР Крим, Білогірський р-н:** учителька хімії Лінара Шухратова звільнена за виконання українського гімну та пісні «Червона калина»; у проросійських медіа закликали позбавити її громадянства⁷⁴.

«Учителька хімії Муромської школи Білогірського району Криму Лінара Шухратова, за версією окупаційної влади, на уроках вмикала дітям український гімн та пісню “Червона калина”, у соцмережах писала: “Крим — це Україна”, висловлювала очікування на прихід ЗСУ, а також ображала російську армію, державу та президента РФ. Вона була звільнена з роботи. Додатково поширено відеозапис, зроблений у шкільному автобусі, де Шухратова намагалася співати гімн України та “Червону калину”, а учні перебивали її виконанням гімну Росії. У проросійських коментарях лунали заклики назавжди заборонити їй викладати в РФ, позбавити громадянства та примусово вислати».

Крымский СМЕРШ

На зображенні – скриншот з відео вибачень Лінари Шухратової, опубліковане в мережі «Телеграм».

Джерело <https://t.me/cremeasmersh/73>, архів: <https://archive.ph/wip/Uzrd4>

72 <https://surl.lu/pesson>, архів: <https://archive.ph/hZWWp>

73 t.me/dva_majors/3090, архів: <https://archive.ph/3ijZ1>

74 <https://t.me/cremeasmersh/71>, архів: <https://archive.ph/xQzWl>

- **АР Крим, Джанкойський р-н:** учителька музики Людмила Шкоденко звільнена та притягнута до відповідальності за «дискредитацію» російської армії (ч. 1 ст. 20.3.3 КпАП РФ) і «демонстрацію забороненої символіки» (ч. 1 ст. 20.3 КпАП РФ) за публікацію герба й прапора України у соцмережах⁷⁵.

«Учительку музики Побєдненської школи Джанкойського району Криму Людмилу Шкоденко після публікації проросійського ресурсу “Кримський СМЕРШ” було звільнено з роботи та притягнуто до відповідальності за “дискредитацію” російської армії і “демонстрацію забороненої символіки”. Підставою стали публікації у соцмережі “ВКонтакте”, де Шкоденко розмістила герб і прапор України. У поширеному окупаційними медіа відео педагогиня, представившись мешканкою села Побєдне, публічно вибачається за свої дії та визнає “провину”».

Батьки

- **АР Крим, місто Саки:** матір 10-річної школярки притягнуто до відповідальності за публікацію відео, що «дискредитує ЗС РФ» та «оскверняє» прапор РФ. Через неповнолітній вік дитини до адміністративної відповідальності притягнуто матір 38 років, за ст. 5.35 КпАП РФ («невиконання батьками або іншими законними представниками неповнолітніх обов'язків щодо утримання і виховання неповнолітніх»)⁷⁶.

У боротьбі з екстремізмом в РФ одним із ключових інструментів є реєстр Росфінмоніторингу⁷⁷ — перелік фізичних та юридичних осіб, щодо яких «наявні відомості» про причетність до екстремістської або терористичної діяльності. Підставою для внесення людини до списку може бути:

- наявність статусу підозрюваного або обвинуваченого за статтями про екстремізм і тероризм (зокрема ст. 282.1, 205.2, 280.2, 280.3, 280.4, 282.4 КК РФ);
- обвинувальний вирок суду за статтями про екстремізм і тероризм;
- юридичні особи, визнані «екстремістськими» чи «терористичними» організаціями;

а також:

- вироки, винесені за мотивами «політичної, ідеологічної, расової, національної або релігійної ненависті», включно з так званими «фейками» про армію чи «дискредитацією ЗС РФ» (починаючи з 1 червня 2025 року).

Внесення до реєстру не потребує обов'язкового судового рішення — достатньо даних слідства. На практиці людину можуть включити за постановою слідчого або рішенням Федеральної Служби Безпеки ще до суду на підставі порушення справи за «екстремістською» статтею, навіть якщо йдеться про публікацію чи коментар у соціальних мережах. Щодо включених до реєстру застосовуються, зокрема фінансові обмеження, наприклад, замороження банківських рахунків, обмеження фінансових операцій.

75 <https://t.me/cremeasmersh/71>, архів: <https://archive.ph/xQzWl>

76 <https://t.me/mvdCrimea82/18325>, архів: <https://archive.ph/U222A>

77 <https://www.fedsfm.ru/documents/terr-list>, архів: <https://archive.fo/wip/TkAhR>

До «Переліку терористів та екстремістів» (станом на 15 серпня 2025 року) внесено 12 осіб із ТОТ України та підконтрольної території України, віком 15–18 років (народжені у 2007–2010 роках)⁷⁸.

1. Курасов Георгій Ігорович, 02.01.2007 р. н., м. Донецьк, Донецька область, Україна;
2. Алекперов Аслан Ілхам огли, 22.12.2007 р. н., м. Луганськ, Луганська область, Україна;
3. Семанікін Руслан В'ячеславович, 23.07.2008 р. н., смт Симеїз, м. Ялта, Автономна Республіка Крим, Україна;
4. Макарець Євген Вікторович, 25.05.2008 р. н., м. Цюрупинськ, Цюрупинський район, Херсонська область, Україна;
5. Булатов Валерій Віталійович, 29.04.2008 р. н., м. Маріуполь, Донецька область, Україна;
6. Луньков Іван Андрійович, 27.04.2009 р. н., м. Макіївка, Донецька область, Україна;
7. Корчемкін Тимур Павлович, 26.06.2010 р. н., м. Одеса, Одеська область, Україна.
8. Циганок Валентин Костянтинович, 15.01.2008 р. н., м. Донецьк, Донецька область, Україна;
9. Книш Сергій Олександрович, 06.01.2007 р. н., смт Чаплинка, Чаплинський район, Херсонська область, Україна;
10. Едемов Селім Дяверович, 09.03.2007 р. н., м. Сімферополь, Автономна Республіка Крим, Україна;
11. Карпов Ілля Сергійович, 08.08.2008 р. н., смт Чаплинка, Чаплинський район, Херсонська область, Україна;
12. Попов Артем Євгенійович, 19.04.2008 р. н., м. Свердловськ, Луганська область, Україна.

Особливе занепокоєння викликає цілеспрямоване використання реєстру проти неповнолітніх. Підстави їхнього включення потребують додаткового дослідження й аналізу.

Системна практика РФ щодо переслідування цивільних, зокрема неповнолітніх, свідчить про політичну мотивацію й відсутність правових гарантій для мешканців ТОТ, зокрема й дітей. Використання механізмів, як-от реєстр Росфінмоніторингу, посилює системність застосованого підходу.

78 Станом на 15.08.2025 року. <https://www.fedsfm.ru/documents/terrorists-catalog-portal-act>, архів: <https://archive.ph/3yB7L>

IV.

НАСЛІДКИ «ПРОТИДІЇ ЕКСТРЕМІЗМУ» В РФ ЩОДО ДІТЕЙ ТА МОЛОДІ НА ТОТ

4.1. Довгострокові наслідки для України

«Протидія екстремізму» в РФ через вжиття заходів щодо дітей та молоді на ТОТ України має безпосередній вплив на формування національної ідентичності, тож і на стратегічні інтереси України.

Серед ключових аспектів можна виокремити:

1. Нав'язування російської ідентичності.

Заходи «протидії екстремізму» в РФ нерозривно поєднані з патріотично-виховною діяльністю, метою якої є «формування російської громадянської ідентичності». Через школи, дитячі організації та масові патріотичні заходи (гейміфіковані уроки, форуми, тематичні лекції) дітей на ТОТ системно інтегрують у російський культурно-історичний контекст.

2. Дискредитація української ідентичності.

Через навчальні програми та просвітницькі заходи, а також через заходи «протидії екстремізму» дітей знайомлять із негативними наративами щодо українського націоналізму, «герізації фашизму» в історії України та «радикальних проявів» української державності. Це створює когнітивний дисонанс, що послаблює ідентифікацію дітей з Україною та, як наслідок, сприяє розриву зв'язків з Україною.

3. Психологічний і соціальний ефект.

Поступово формується система стереотипів та упереджень щодо української держави, її культури і громадян. Зменшується довіра до українських інституцій і цінностей, що ускладнює майбутню реінтеграцію. Примусові заходи, серед іншого, притягнення до адміністративної відповідальності, примус до публічних вибачень створюють атмосферу страху. В цій атмосфері перебуває кожна без винятку дитина та молода людина.

В умовах перебування на ТОТ діти й молодь потребують комплексного процесу повернення в демократичне середовище (після виїзду на підконтрольну територію України або деокупацію територій) та подолання наслідків ідеологічного впливу, завданого РФ щодо України.

Врахованим має бути й те, що в частини дітей надалі залишається запит на підтримку зв'язків з Україною в умовах окупації, навіть попри безпекові ризики.

Україна змушена враховувати ризик формування покоління з подвійною або спотвореною національною ідентичністю, що може стати джерелом внутрішньополітичної та культурної напруги.

Оскільки людський потенціал є основою національної ідеї, подібні процеси становлять загрозу втрати цілого покоління.

У підсумку — російська «протидія екстремізму» на ТОТ не лише впливає на поведінку дітей, а й системно трансформує їхню національну свідомість у бік російського наративу, створюючи стратегічні ризики для України у сферах національної безпеки та культурної ідентичності. Це, своєю чергою, потребує комплексних дій з боку держави Україна через форми підтримки та можливості здобуття української освіти у різних форматах.

4.2. Міжнародно-правова кваліфікація дій РФ щодо українських дітей і молоді

Залучення правоохоронних органів до профілактичних заходів з так званої «протидії екстремізму» в освітній сфері, вжиття окремих видів покарань щодо дітей і молоді, яких віднесено до «груп ризику» (зокрема через примус до публічних вибачень), контроль за інформаційним середовищем (зокрема через моніторинг педагогами соціальних мереж учнів), а також централізоване впровадження політичних наративів у зміст освіти — **вказують на цілеспрямований тиск на дітей і молодь на ТОТ України.**

Попри те що діти й молодь перебувають під захистом широкого кола міжнародних договорів у сфері прав людини та міжнародного гуманітарного права, зокрема під дією норм, що регулюють поведінку окупаційної влади, **такі практики можуть кваліфікуватися як потенційні порушення міжнародного права.**

Особливо тривожними є заяви й документи з боку Російської Федерації, які декларують «особливий фокус» на дітей та молодь із так званих «нових суб'єктів РФ», що фактично означає етнічне та політичне маркування частини населення з подальшим впливом на їхню особистість, погляди та приналежність через методи, заборонені міжнародним правом.

Політика примусового «виховання лояльності» через тиск на дітей і молодь під приводом «боротьби з екстремізмом» може бути розцінена як переслідування визначених груп населення (зокрема за політичними, національними, етнічними, культурними або іншими ознаками) в контексті пункту 1 статті 7 Римського статуту Міжнародного кримінального суду. Такі дії можуть підпадати під кваліфікацію злочинів проти людяності, зокрема за пунктом (h) статті 7 Статуту, що охоплює переслідування будь-якої ідентифікованої групи за ознаками, переліченими вище, у поєднанні з іншими діями, що підпадають під юрисдикцію Суду. Окрім того, посягання на людську гідність дітей, примус до демонстративної покорі, психологічний тиск і систематичне ідеологічне оброблення, зокрема, щодо дітей із «нових суб'єктів РФ», які раніше мешкали на підконтрольних Україні територіях або були переміщені (включно з примусовим переміщенням), можуть вважатися порушеннями норм міжнародного гуманітарного права, а також пункту (xxi)(b) Переліку злочинів проти людяності, що супроводжуються приниженням гідності, дискримінацією та залякуванням.

Крім того, впровадження централізованих пропагандистських програм під приводом протидії екстремізму у закладах освіти на ТОТ, що одночасно з цим нівелюють українську культуру та національну ідентичність, прямо суперечать:

- **Конвенції ООН про права дитини**⁷⁹ (ст. 28–29), згідно з якою кожна дитина має право на освіту, яку держави повинні забезпечувати на основі поваги до людської гідності дитини; має бути виховання поваги до прав людини, а також культурної самобутності дитини, мови, цінностей, зокрема, країни її походження;
- **Міжнародному пакту про громадянські та політичні права**⁸⁰ (статті 18 і 19), який гарантує свободу думки, совісті, релігії та права безперешкодно дотримуватися своїх поглядів. Останнє включає свободу шукати, отримувати й поширювати будь-яку інформацію та ідеї, незалежно від державних кордонів. Насильницьке нав'язування політичних чи ідеологічних установок, обмеження доступу до альтернативної інформації, а також блокування українськомовного контенту чи криміналізація української

79 https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text

80 https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text

культурної ідентичності в освітньому процесі — можуть вважатися формами порушення цих фундаментальних свобод.

Дії РФ мають бути предметом як міжнародного моніторингу, зокрема офіційних звітів про стан дотримання міжнародних документів, так і юридичної оцінки з боку відповідних міжнародних механізмів, включно з Міжнародним кримінальним судом, Комітетом ООН з прав дитини, а також Спеціальними процедурами Ради ООН з прав людини.

Росія потенційно порушує міжнародні стандарти боротьби з тероризмом, зокрема, через зловживання терміном «екстремізм». У той час, коли протидія тероризму чітко регламентована на міжнародному рівні — через впровадження Глобальної контртерористичної стратегії ООН⁸¹, дії Міжнародної конвенції про боротьбу з фінансуванням тероризму⁸², Міжнародної конвенції про боротьбу з актами ядерного тероризму⁸³, вжиття заходів щодо виконання резолюції Ради Безпеки ООН від 28 вересня 2001 р. № 1373⁸⁴ тощо — поняття «екстремізм» не має уніфікованого юридичного визначення на міжнародному рівні, і, відповідно, не існує універсально визнаних орієнтирів щодо засобів і меж протидії цьому явищу.

Водночас, з огляду на те, що екстремізм у багатьох національних контекстах трактується як потенційна передумова до вчинення терористичних актів (наприклад, у Великій Британії термін «екстремізм» був додатково уточнений⁸⁵), до заходів з протидії екстремізму мають застосовуватись міжнародні стандарти боротьби з тероризмом. Це означає, що такі заходи повинні:

- відповідати принципу законності;
- бути необхідними та пропорційними;
- не порушувати основоположних прав людини;
- не використовуватись для політичного тиску, дискримінації чи придушення тих, хто має інші погляди.

РФ, запроваджуючи термін «екстремізм» у своє національне законодавство та впроваджуючи заходи щодо його протидії, системно порушує як загальні міжнародно-правові принципи, так і конкретні стандарти у сфері боротьби з тероризмом.

- **«Екстремізм» в РФ порушує правову визначеність**, оскільки є розмитим і використовується довільно (серед іншого, за критику влади, підтримку опозиційних політичних рухів, дій пов'язаних з українською, кримськотатарською, чеченською чи іншими «нелояльними» ідентичностями, релігійною діяльністю певних конфесій; дії в соціальних мережах (лайки, репости, дописи), без чітких критеріїв, що відкриває простір для зловживань.
- **Заходи протидії екстремізму часто є непропорційними та не викликані необхідністю.** Обмеження свободи слова через контроль соціальних мереж учнівства, примус до участі в ідеологічних заходах в межах освітньої системи є лише окремими прикладами.

81 <https://www.un.org/counterterrorism/un-global-counter-terrorism-strategy>

82 https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_518#Text

83 https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_d68#Text

84 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1800-2001-%D0%BF#Text>

85 Переклад з оригіналу англійської українською мовою: «Екстремізм — це просування або підтримка ідеології, що ґрунтується на насильстві, ненависті або нетерпимості, і має на меті: заперечити або знищити основоположні права та свободи інших людей; підірвати, зруйнувати або замінити систему ліберальної парламентської демократії Великої Британії та її демократичні права; свідомо створювати сприятливе середовище для реалізації пунктів 1 або 2 іншими особами. Це визначення є вужчим і точнішим, ніж попереднє, яке було частиною стратегії Prevent (2011 р.): <https://www.gov.uk/government/news/government-strengthens-approach-to-counter-extremism>

Як наслідок, одночасно з прямим впливом на конкретних людей відбувається поступова дискредитація міжнародної системи протидії тероризму, оскільки РФ використовує протидію екстремізму для репресій, асиміляції та пропаганди. При цьому така розмитість застосування означає потребу у визначенні більш чітких критеріїв на міжнародному рівні.

Ідеологічний контроль через заходи протидії екстремізму щодо дітей та молоді з ТОТ реалізується у чіткій вертикалі. У численних матеріалах РФ зазначається, що виконавцями для «формування в російському суспільстві, передусім серед молоді, стійкої громадянської позиції щодо злочинів, скоєних українськими націоналістами, неонацистами та їхніми пособниками; організації підготовки та поширення тематичних матеріалів, у яких на конкретних прикладах розкривається злочинна суть тероризму та пояснюється неспроможність доводів і фактів, що його виправдовують» є:

- **на федеральному рівні** — Міністерство культури Росії та Міністерство цифрового розвитку Росії за участі у частині поширення матеріалів у рамках форумних кампаній Росмолоді;
- **на регіональному рівні** — виконавчі органи суб'єктів Російської Федерації, які здійснюють повноваження у сферах культури, преси та масових комунікацій;
- **органи у сфері освіти** (Міністерство науки і вищої освіти РФ, Міністерство просвіти РФ, регіональні та місцеві департаменти освіти, заклади дошкільної, загальної, додаткової та професійної освіти, спеціальні навчально-виховні установи відкритого й закритого типу, заклади для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування).

Крім того, згадується, що «суб'єктом профілактики у сфері протидії екстремізму, включно з неонацизмом, є всі державні та громадські інститути, залучені до загальнодержавної системи протидії тероризму та екстремізму. Їхній склад варіюється залежно від вікових і статусних характеристик об'єкта профілактики — повнолітні, неповнолітні, школярі чи студенти, працююча молодь тощо. Для конкретизації об'єкта профілактики використовуються географічні та ситуаційні обмеження. Частину суб'єктів профілактики визначено у федеральних законах, інші — у стратегічних планувальних документах, ухвалених на державному рівні. Організації, відомства та суспільні інститути, що входять до загальнодержавної системи протидії тероризму, екстремізму, зокрема неонацизму, можна умовно поділити на три рівні: федеральні органи влади, діяльність яких координується Національним антитерористичним комітетом, Федеральним оперативним штабом та Радою безпеки РФ у межах їхніх повноважень»⁸⁶.

Чітка структура — від розробників політики на федеральному рівні до виконавців у закладах освіти та виховних установах — може бути використана для доведення системності злочинної діяльності та встановлення індивідуальної відповідальності осіб, причетних до вчинення міжнародних злочинів, зокрема, злочинів проти людяності. Зазначене потребує додаткового дослідження для визначення цієї структури.

86 Переклад з оригіналу російською мовою: «Субъект профилактики в сфере противодействия экстремизму, в том числе и неонацизму, это все вовлеченные в общегосударственные системы противодействия терроризму и экстремизму государственные и гражданские институты. Их состав различается, исходя из возрастных и статусных характеристик объекта профилактики. Совершеннолетние, несовершеннолетние, школьники или студенты, работающая молодежь и так далее. Напомню, что согласно федеральному закону от 30 декабря 2020 года № 489 ФЗ возрастные рамки молодежи определены с 14 до 35 лет. Для конкретизации объекта используются географические ситуационные ограничения. Часть субъектов профилактики перечислена в федеральных законах, часть в документах стратегического планирования, принятых на государственном уровне. Организации, ведомства, институты общества, входящие в общегосударственную систему противодействия терроризму, экстремизму, в том числе и неонацизму, можно разделить на три уровня. Федеральные органы власти, деятельность которых курируется Национальным антитеррористическим комитетом, Федеральным оперативным штабом и Советом безопасности РФ в рамках полномочий. (цитата з курсу товариства «Знання» — «Перечень субъектов профилактики в молодежной среде»: <https://akademiya.znaniyru.ru/course/profilaktika-ideologii-neonacizma-sredi-detej-i-molodezhi/?ysclid=m43yr90etz554769849>, архів: <https://archive.ph/iUV40>

ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ

1. Законодавча база РФ у сфері протидії екстремізму є надзвичайно широкою та дозволяє довільне тлумачення понять.

Категорія «екстремізму» навмисно розширена для використання як ідеологічного інструменту. Під «екстремізм» можуть підпадати як реальні насильницькі дії, так і вираження незгоди або оцінка дій влади, збройних сил РФ. Така підміна понять дозволяє використовувати боротьбу з «екстремізмом» як інструмент репресій.

2. Україна — один із головних об'єктів у системі «протидії та запобіганню екстремізму».

Україна в російській концепції постає як «джерело радикального націоналізму», «осередок неонацизму», приклад «фальсифікатора історичної пам'яті», а також як держава з офіційною русофобською політикою. Ці наративи використовуються для легітимації агресії, посилення репресій у РФ та — через окупаційні адміністрації на ТОТ України — виправдання так званої СВО. Крім того, у межах концепції «боротьби з екстремізмом» РФ намагається представити Україну як штучно створену антиросійську державу, що «загрожує руському міру». Це дозволяє Кремлю виправдовувати агресивні дії та політику щодо України, створюючи образ зовнішньої загрози, яка розпалює русофобські настрої.

3. Російська Федерація системно імплементує правові й стратегічні інструменти з «протидії екстремізму» на тимчасово окупованих територіях України (ТОТ). Освіта та молодіжна політика — ключові напрями протидії, які одночасно формують «загальноросійську ідентичність».

Через упровадження федеральних стратегій на регіональний рівень і далі, на рівень закладів освіти і наукових інституцій, РФ формує у дітей і молоді лояльність до російської держави та ворожість до України, національних ідей та української ідентичності.

4. Політика РФ в частині протидії екстремізму на ТОТ охоплює всі рівні освітнього процесу та його учасників — від учнів до педагогів і батьків — для формування ідеологічної лояльності до державної доктрини РФ.

Наявна вертикальна система реалізації профілактичних заходів в освітніх закладах свідчить про скоординовану політику РФ, у якій «протидія екстремізму» є ще одним засобом перетворення освіти на інструмент ідеологічного впливу. Масове використання соціально-психологічного нагляду через профілактичні заходи й моніторинг соціальних мереж створює атмосферу тотального контролю, що може призводити до самоцензури та психологічного тиску.

5. Використання «протидії екстремізму» як інструмента боротьби з українською ідентичністю веде до переслідування проукраїнських поглядів серед молоді.

РФ системно використовує законодавчі інструменти з «протидії екстремізму» як механізм репресій проти української ідентичності, особливо на ТОТ. Діти, молодь, вчителі та батьки, які демонструють проукраїнську позицію, у фокусі уваги, серед іншого, через свої висловлювання, збереження символіки чи навіть певні контакти, зокрема з близькими. Штрафи, публічні вибачення, внесення до реєстрів «екстремістів», а також примусове психіатричне лікування неповнолітніх є частиною системної практики, що має виразні риси політично мотивованого переслідування без гарантій правового захисту.

6. Російська «протидія екстремізму» на ТОТ України становить системну загрозу збереженню української національної ідентичності серед дітей та молоді.

Інструменталізація освітнього процесу та діяльності з «профілактики екстремізму» РФ спрямована не лише на контроль поведінки, а й на трансформацію свідомості молодого покоління в руслі російських наративів. Це проявляється через нав'язування російської ідентичності, дискредитацію українських символів та історії, а також через створення атмосфери страху і покори. Як наслідок, формуються спотворені або подвійні ідентичності, що ставить під загрозу процес реінтеграції та єдності українського суспільства в довгостроковій перспективі.

7. Дії РФ щодо дітей і молоді на ТОТ мають отримати міжнародну юридичну оцінку.

Політика ідеологічного тиску, включно з примусом до демонстративної лояльності, впровадження цензури, маркування за національною ознакою та використання терміна «екстремізм» як інструмента репресій, порушує ключові міжнародні правові норми. Залучення до цієї політики державних інституцій різних рівнів свідчить про її системний характер, що дозволяє говорити про можливу наявність складу злочинів проти людяності, визначених Римським статутом. Ці дії мають бути предметом розслідування міжнародних механізмів — насамперед Міжнародного Кримінального Суду, та предметом розгляду інституцій ООН.

На підставі зазначеного рекомендується:

1. **Органам державної влади України та міжнародним інституціям** — забезпечити системну документацію випадків примусу, ідеологічного тиску та втручання в особистий простір освітян і дітей, зокрема, у межах заходів РФ з протидії екстремізму, як доказів порушення прав людини. Ці матеріали слід використовувати як докази для подальших міжнародних судових процесів, правозахисних звітів, адвокаційних кампаній тощо.
2. **Міжнародним інституціям та іноземним урядам** — сприяти застосуванню санкцій та інших механізмів впливу щодо причетних до впровадження заходів стосовно дітей та молоді з тимчасово окупованих територій, спрямованих на стирання їхньої української ідентичності.
3. **Органам державної влади України та міжнародним партнерам** — посилити роботу із міжнародно-правового захисту дітей. Застосовувані РФ практики «протидії екстремізму» щодо дітей та молоді з ТОТ мають бути визнані як такі, що можуть мати ознаки злочинів проти людяності, це забезпечуватиме політичний тиск на агресора. Крім того, міжнародна спільнота має переглянути стандарти у сфері протидії екстремізму.
4. **Кабінету Міністрів України** — затвердити комплексну стратегію підтримки та збереження української ідентичності дітей та молоді на ТОТ. Реалізація такої стратегії має забезпечити серед іншого доступ до української освіти, культурні ініціативи та інформаційну підтримку українських родин на ТОТ, підтримку після повернення на підконтрольну територію для посилення зв'язку з Україною та забезпечення необхідної допомоги.

З 2011 року, з
українського Криму

Наша місія

Наближаємо реінтеграцію
населення (де)окупованих
територій та закладаємо
основи гарантій неповторення

info@almenda.org

